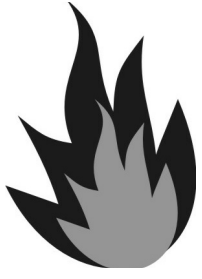

Tolışi Sədo

De Xıdo nomi!

Kəş-por okə, bıpər-bıpər çəmə Simurq,
Əhrimani m zilmoto ujon beşli
Kəş-por okə, bıpər-bıpər, bə həxi boğ,
Bə Hüzmüzdü Həşi rüşnə rüjon beşli!

RESPUBLİKƏ TOLİŞİ MƏDƏNİYYƏTƏ MƏRKƏZİ OROAN

№ 4 (112)

17 dekabr 2010-nə sor

Qəzet 1992-ci sorikü nəşr bedə

GİYMƏTİŞ 40 kop.

TALIŞ DİLİ VƏ MƏDƏNİYYƏTİ

Biz niyə Talış dilini təbliğ edib, onun öyrənilməsinə vacib sayırıq?

Talışlar Azərbaycanımızın qədim və aborigen etnosudur. Zətən bunu isbatlamaq, bunu sübut etmək üçün dağa-daşa düşüb amerika kəşf eləmək lazım deyil. Elə Azərbaycanımızın topoqrafiyasına, dövlət dilinin leksik tərkibinə vicdanla nəzər salmaq kifayətdir. Bəs görəsən alimlərimiz, Azərbaycanı tədqiq edən tədqiqatçılarımız bu sadə həqiqəti görmürlərmi? Təbii ki, görürlər və bu həqiqətləri gizlətmək üçün dəridən-qabıqdan çıxırlar. Oxucunun "niyə" sualı verə biləcəyini bilərək bəzi məqamlara aydınlıq gətirmək istərdim. Əvvəla onu xüsusi vurğulamaq istəyirəm ki, Azərbaycanın əksər alimləri, utandırıcı hal olsada, bir siyasətə qulluq edirlər "türkün deyilsə, ya ərəbin, ya latının, ya da farsındır" Lap erməninin, gürcünün də ola bilər, amma Talışın olmamalıdır. Məsələn: Səkinə adı. Hələ sovet dönəmində çap olunan "Adlarımız" kitabından oxuyuruq "Səkinə ərəblərin sakin sözündən götürülmüş addır" Bəs Səkinənin Talış sözü olub "baş qız" mənasını verdiyini yazsaydılar nə dəyişəcəkdi ki? Heç nə. Sadəcə, "Talışa yasaq" prinsipidir. Və ya qız qalının su saxlanca yeri olan "ovdan". Nədənə bunu da farslara calayırlar. Cənablar, iran-dilli xalqlar arasında yalnız Talışlar suya "ov" deyirlər. Və yaxud "astronom" sözü-alimlərimiz, dünya alimlərinin heç bir sөykənəcəyi olmayan fikrini əsas gətirirlər ki, astronom latın sözüdür. Çox maraqlıdır ki, həmmən sözün açmasını bir yana aparıb çıxarda bilmirlər. İndi mən "astronom" sözünün açmasını versəm separatçımı olacam? Təbii ki, yox! Bəs görəsən "astronom" nə deməkdir? Mən astranom sözünü üç hecaya bölürəm: Asto-ulduz, rə-yol, nom-ad ; vəssalam! Qısaca-ulduz yolunun adı-bu qədər sadə.

Zəruri haşiyə: Bir Kəlbəcərli dostumdan rayonlarının adının mənasını soruşdum, "bilmirəm" cavabını verdi. Dərinə varmıdım, zətən mənim üçün də Kəlbəcərin nə məna verdiyi elə də önəmli deyildi. Amma iş elə gətirdi ki, Lerikdə bir kəndin yolu barədə soruşdum, həmsöhbətim, ahlı yaşlı bir kişi həmmən kəndin yolunu belə xarakterizə etdi "Çə di roadə kəlon bə cərə", yəni ki, "həmmən kəndin yolunda kəl də gücə düşər". Onda mən Kəlbəcər sözünün açmasını başa düşdüm, sadəcə sözbə fikir vermək lazımdır. Heç bir hərf artırmadan-azaltmadan: Kəl bə cərə-kəlin gücə düşdüğü yer.

Yox, mən bunları yazmaq heç kəsə qarşı heç bir irad da bildirmirəm, sadəcə olaraq Talış dilinin necə vacib bir dil olduğunu göstərmək istəyirəm. Yenedə sübutmu? Buyurun-Həştarxan. Bildiyimiz kimi Volqə çayı Xəzər dənizinə tökülən yerdə delta əmələ gəlib. Bəs bu deltanın şaxələrini-qollarını saymırsınız? Yox? Amma qədim Talışlar sayıblar və həmmən yeri "həstarxon"-"səkkiz arxlı" adlandırılıblar, yəni də heç bir hərf artırmadan-azaltmadan biz bu sözün mənasını anlama bilirik. Bəs bu sözlərin, həmçinin də Savalan, Kaspi, Zərdab, Mərdəkert, Mərdəkan, Xırdalan və daha onlarla, yüzlərlə yer adının dəqiq açmasını versək Azərbaycan qazanmazmı? Təbii ki, qazanar. Biz bunları yazmaq-la separatçılıqdan, yeri gəlməşkən Lənkəranda Separadi, se-üç, para-bölünmüş, di-kənd mənasını verir, kəndi də var, bunu elə-bələ yazdım, çox-çox uzadıq, sadəcə bizim bildiyimiz həqiqətləri sadə Azərbaycan vətəndaşının da, dilindən və dinindən asılı olmayaraq, bilməsini istəyirik.

Hörmətli Oxucunu yormağ istəmirəm, özüm üçün yəqin etdiyim bir həqiqəti ziyalılarıma, hökumət və dövlət rəsmilərinə çatdırmaq istəyirəm: Talış dilini qorumağ lazımdır, Talış dilinin tədqiqi ilə məşğul olanları həvələndirmək lazımdır. Bu Azərbaycanımıza lazımdır, bu gələcək nəsillərə lazımdır. Amma çox təəssüf ki, biz əksinin şahidi oluruq, Talış dilinin tədqiqi ilə məşğul olanları hər vələ bu yoldan sapındırmaq çalışırlar, sapındıra bilmədiklərini isə şahid ustad Novruzəli Məmmədov kimi gec təsir edən iynə ilə "susdururlar". Biz müəllimimiz kimi şahid olmağa hazırıq, ta o vaxtaca biz şahidlər verəcəyik ki, bu iqtidar bizim Talış dilini tədqiq etməyimizin dövlətimizə-dövlətçiliyimizə heç bir ziyan gətirmədiyini, əksinə, xeyri olduğunu anlasın, başa düşsün.

Yazıya az da olsa dəxli var: 1993-cü ilin əvvəli idi. Bizim qırıcı təyyarələrimiz ermənilərin mövqelərini tez-tez bombalayrdılar. Lakin bombardmana dəqiqələr qalmış ermənilər haranın bombardman ediləcəyini bilib, xüsusi yerlərdə gizləndirdilər. Əslən Lerikli olan polkovnik Cavadovun (o Belarussiyada yüksək vəzifəsini buraxıb milli kədr kimi Azərbaycana gəlmişdi və deyərsən yenedə Belarussiyaya qayıdıb və orda müdafiə nazirliyində yüksək vəzifədədir) təklifi ilə ali komandanlıq qırıcların uçma vaxtının və bombalayacağı ərazinin kordinatlarını aşağı hərbi hissələrə Talışca ötürmək qərarı verdi və bu işin təşkili məna tapşırıldı. Çox qısa bir vaxtda ermənilər çoxlu sayda canlı itgilər verməyə başladılar. Azərbaycan ordusunun zəfər yürüşü başlamışdı. Artıq qoşunlarımız Xankəndinə çatırdılar və bu vaxt yalançı vətənpərvər-türkçü Əbülfəz Əliyev əmrlərin Talışca verilməsini yasaq etdi. Çox güman ki, Əbülfəz Əliyevin belə qərar verməsinə onun ətrafına yerləşdirilmiş erməniəsilillərin təzyiq-təbliğatları səbəb olmuşdu, hər necə olsada bu Azərbaycanımıza qarşı bir xəyanət idi ki, acı noticələrini bu gündə dadırıq

Rafiq Cəllilov
Celinlovrfaq@mail.ru

Şair Əli Nasir: Boən çəmə milləti jiyə həxi ivrədə mudafiə bıkəmon

Çəmə misəhib Respublikə Tolış Mədəniyyəti Mərkəzi (RTMM) sədr şair Əli Nasir. Dı şairi RTMM-i umrujnə vəziyyəti iyən co məsələn barədə bə sohəti Başmə nəzə rosnedəmon.

- Əli Boyli, zəhməte, RTMM-i umrujnə vəziyyəti barədə bə çəmə handəkəson tikəy məlumat bidedən.

- Əvvəla, az im imkoniku istifadə bıkəmə, bə şımə handəkəson çı Xıdoku xəşəconi orzu bıkəmə. Əv ki, mande çəmə Mədəniyyət Mərkəzi umrujnə vəziyyəti, vote bəbe ki, Azərboyconədə milli məsələ isət ən lanqə məsələyə. Nəfə qəjonən hiç nıbu AR Prezident Aparatədə iqlə dı koy məşğul bə orqan hestbe (formalən bibu). Isət əvişonən ləğv kardə. Isət tirki votənəy: "Başlı başın saxlasinə". İmruj Azərboyconı hukumət in olkə bə dınyo bənə tirke devləti təqdim kardə. Co milləton hiç bə hisobən say kardəni. Ha milləti gıryət heste, hınəş heste istəni bı ərəfədə çı məhv beyku oqəto. Umumi peqətiyədə Azərboyconədə cəmi milləton Mədəniyyət Mərkəzon iflic vəziyyətədən. Hejo bə cumlədən çəmə Mərkəz. Xıdo istən rəhm bıko.

- Tolışi Mədəniyyəti Mərkəz halıyədə, isət de çiçi məşğulə?

- Votiməne ki, ha milləti hınəş heste istəni oqəto. In devr bı olkə millətonro iqlə imtəhanə devre. Vey odəmon qırəy kardən ki, Mədəniyyət Mərkəzi fəaliyyət zəifə. Azən rozı. Əmmo bı olkədə jiyə co milləton vəziyyəti diyə kardədə əmə bəpe şukr bıkəmon. Çı Tolışi movcudiyə-tiku jıqo (əlbətki Tolışi Zərdusti zəmonə istisnae) nıvıştəbə ədəbiyyotuş dastədə ni. Həmişə in-əv milləton tarixənıvışton aqəy barədə məlumatşon doə. Əqəy istən alimən, ruşin-fikronən bə co milləton nıvıştəbə ədəbiyyoti xıdmətişon kardə. Isət kam-kam istə moə zıvonədəşonən nıvıştəbə əvonən məydonədə ni. Əmo boy isət əmə istə moə şinə zıvonədə fundamental ədəbiyyot ofəyədəmon. Isət çı Tolışi 20-30 həzo kitobiku ibarət kitobonış heste. Çı kom milləti nıvıştəbə ədəbiyyotuş heste bəyro məhv be çı arəku şe tars ni.

- Şair, Mədəniyyət Mərkəzi fəaliyyəti rost kardero çiç karde lozime?

- Gəydim karde ki, hiç kəsiku - nə hukumətikü, nəən beynəlxalq təşkilatonku bəmə hay ni. Tolışi həxon bərpə kardero 6-7 manq çimi bə nav bə Respublika Prezidention de 1000 imza muraciətonun karde, əmə desə isət hiç qılə cəvob ni. İmon bə cəhəndim, oxo çəmə milləti istə hırdənonkuən bəmə hay ədə ni. Bı-

votim ki Tolışi imkoninə zoonış ni əv du bəbe. Tolışi nəhənqə zoonış veye, intasi ya əvon hələ tam dərsəmon bənin, yaan ki, əmə istə sədo bəvon rosniyə zındənimən. Bı jıqo məsələnədə bəpe həməyəvo ivrədə zu bıjəniy, ko bıkəy.

- Mədəniyyət Mərkəzi fəaliyyət bəs əyalətonədə çı curə?

- Çəmə Tolışə cəmaati jimon çı vəziyyətədə istən yəğın zındon. Mə-nəvi inkişaf dı maddi inkişafı vəhdətədə bedə. İm aksyomə ki, maddi kosib bə kəs tənəbə, mənən kosib bə kəs bədxət (Vay bə ruji kom millətsə mənən kosib bibu). Çəmə camaat isət nıvardbıji vəziyyətədəy. Bə vəziyyətədən inson əncəx məşğule dı harujnə jimoni tələbati fikri karde. Əmo də çətinə jimoni ujonən şukr bə Xıdo Tolışi şairon, ədəbiyyotşunason nıvışton, sati votimə istə hırdənon xırtəku biriyədən, moə zıvonədə kitobon çap kardədən. Bı proseson şeədə xususən yolə zəhmətişon heste Allahverdi Bayrami, Rabil Abdinovi. Çəvon fədakarəti gəyd nıkarde beinsəfəti bəbe.

- Əli Boyli, bə Tolış xəlgə çı muraciət karde əpiy?

- Çənədə imkon eqniyə bə dast, az çıgino ladəy gəydim kardə bə həmonə imkoninə Tolışə balon muraciət kardəm: Əzizə boon, Tolışədə hiç vaxt piəçin bəni, əbinən. Əmə bə co milləton hiç vaxt bə maddi koməqiro qıy şat nıbəkamən. İstə xırtəku bəbiremon istə piyay bəkamən. Çəmə milləti əzizə avlodon, boən çimi bə peştən bə ico milləti mənəviyyati məsələ ivrədə fik bədəmon, çəmə milləti jiyə həxi ivrədə mudafiə bıkəmon. Hələ ki di ni!

Bəşmə həmə çı Xıdoku xəşə conı maddi və mənəvi dövletin be orzu kardəm.

Misobibə peğətəkəs:
Çərbədar

Papok
(Pəokə pə)
(Papok-Babək-Babək-Babək)
ROSTƏBASTƏ

(avvalış navonə nomrədə)

3-nə Sigit
1-nə Dagit

Posnə ruşin karde çiko həndəvə,
Rə oqarde bə koç peqətişə təvə.

Dıqlə vazə neçi qımro bə meris,
Qıniyon dı sıpon perisbəperis.

Hələ vindəşnibe neçi-jiləvon,
Rə istənış rosne Həsəni bəvon.

Vaqonış tojniyə dı vəşə posnə,
Ni be zilmotədə neçiyə vosnə.

Ə merdi vinde əv qıniyə bə silə,
Həsəni varde əv bə koçi dılə.

Dast-poçəş xunədəy, əmə bəjiyə,
Həsəni fikış kay, kali im kiyə?

Kiyə kənoədə nışandışə əy,
İqlə pəşiş düşə şitüş doə bəy.

Mərdi tatə şitüş çiko peşoməy,
Kiyə kənoədə rə bəştə oməy.

Sıftə efışnişə, peşə ekıre,
Çəşonış okarde nam-nami sürə.

-Ehe, qıdi dınyo, im çı kulok be?
Jo bızın ha tıləş amburə lok be.

2-nə Dagit

İ tonə neçion, i tonə kulok,
İmən iqlə gəzo, çok perəxim, çok.

Təmom bəştə oməy çənibəçəni,
Səziyonış karde əy bə Həsəni.

Votışə çı rujnəku biş rukə boylim,
Nomım Cəvidonə, az Barzi yolim.

-Kali hiç-puçədə çı dasto şənim,
Tı koçədə nəbəyş az hələk bə bim.

Məməmə ıstı jə tənburə sədo,
Votimə conım rəxəy, vey şık bə Xıdo.

Vey zırəkə zoəş, bıvotim bəti,
İştənən ciqayniş, çiç əkəym be ti.

Neçiyon girədə az conbəsə bim,
Məholi dilədə şəmodot əbim.

Əvotim Cəvidon bandədə mardə,
Kəfşəni neçiyon əvişon hardə.

Boy isət ti bıvind İmroni kefi,
Boy isət ti bıqət Kəspion qəvi.

Həsəni quşış doy bə çay bı votəy,
Çı kovro omedəş tənə, xəbəş səy.

3-nə Dagit

Cəvidoni vote kəo beşəbim,
Dıştə qələvonon bə Zəncən şəbim.

Vəy bo həvətero qələm bardəbe,
İ ruj dənəkəşəy vıjorim sə be.

Oməym Hardəbilo hıryəmə qandım,
Qələvonon oməym az bə di mandim.

Zinə çı osmoni diyənon qarde,
Hardəbilo beşim voşi ekarde.

Ovəyzi qətəşbe roon Hoyədə,
Asb fırsə, ovədə pırtiye bə də.

Təri çı ovəyzo beşim bə kəno,
Məndim pə-piyədə, dəxişə, tənə.

Bə Nıslu rəşyədə niştim bə zono,
Neçiyon peydo ben, çı ton çə tonə.

Eriziyəyn çımışə bənə divin bəy,
Bekardime gəmə iqlə neçim jəy.

Əqlon vinde jıqo okıriyəyn qədəy,
Vitim səbəsaruz az zikkə jəy-jəy.

Tosə bıvrə vite çimi zuş bə be,
İstı sıpon nəbəyən mınışon ha be.

Əli Nasir

Tanınmış və məhşur Talışlar

İş elə gətirdi ki, bir nəfər məndən tanınan, Azərbaycanımıza xidmət edən, Azərbaycanı öz adı ilə fəxərləndirən bir neçə Talışın adını soruşdu. İlk ağıma gələn adlar Həzi Aslanov, Baloğlan Əsrəfov və Allahşükür Paşazadə oldu. Düzdü, mən bu siyahını birazda uzatdım, bəzi adlar mübahisədə yaratdı, amma bu üç şəxsin adları nəinki mübahisə yaratmır, əksinə bu adları eşidən hər kəs "onlar Azərbaycan üçün bajardıqlarını əsirgəməyən şəxsiyyətlərdir" deyirlər. Hörmətli "Tolişi sedo" qəzetinin Oxujusu mərhum general Həzi Aslanov haqqında Hilal Məmmədovun silsilə yazılarını oxuyub, ona görə biz zaman-zaman Azərbaycanı öz adı ilə ujaladan Talışlar haqqında yazımızı davam etdirib, məlumatlı Oxujumuzu bir azda məlumatlandırmaq istəyirik. Bu sayımızda tanınmış müğənni, respublikanın əməkdar artisti, bütün Azərbaycanın sevimlisi, öz səsi ilə bütün şərqə valeh edən Böyük Azərbaycanlı və Böyük Talış olan Baloğlan Əsrəfov haqqında yalnız bir qəzetin son aylar yazdığı iki məqaləni və bir şeiri təkrar dərij edib, Oxujumuzun diqqətinə çatdırırıq. Onuda qeyd etmək istərdik ki, bu yazılara "Tolişi sedo" olaraq heç bir əlavə etmirik. Düzdür, bu iki məqalə ilə Baloğlan məllimin portretini tam vermək olmur, amma görünən kəndə nə bələdçi? Baloğlan məllim bəlkədə Azərbaycanda yeganə şəxsiyyətdir ki, sadə xalqın ona olan Böyük Sevgisini heç bir sözlə ifadə etmək olmur, çünki bu sözləri "Azərbaycan xalqının böyük Müğənnisi" kəlməsi ifadə edir.

Bələliklə, tanınmış Talışlar silsiləsindən növbəti yazıları Oxujularımızın diqqətinə çatdırırıq,

"Tolişi sedo" qəzeti

Xalq artisti Baloğlan Əsrəfov...

Hər zaman Baloğlan Əsrəfov haqqında yazmaq istəmişəm, amma həmişə "məndən də güclü yazanlar var, onların yazacaqlarının yanında..." fikri ilə istəyimi daima ertələmişəm. Amma Baloğlan müəllimin (haqqında "müəllim" ifadəsi işlətdiklərimizin əksəriyyətindən fərqli olaraq, Baloğlan Əsrəfov həqiqətən də Müəllimdir!) "Xural" qəzetindəki ikinci geniş müsahibəsini oxuyandan sonra "yazacağam" fikrimi qətiləşdirdim, amma yenə də gözləmə mövqeyini tutdum, niyə? Niyəsini indi açıqlayım: Fikirləşdim ki, bu geniş müsahibədən sonra "Xural"a ən azı 5-10 tanınmış jurnalistin "zəhmətkeş məktubu" gələcək ki, həmən məktublarda onlar Baloğlan Əsrəfovun haqqını - xalq artisti adının ona verilməsini öz adlarından olmasa da, fəhlə-kəndçi sinfi adından tələb edəcəklər. Amma olmadı. Bu millətin ziyahlarının 70 faizindən yuxarısı "YAP ağacının budaqlarına" mədhyyə yazmaq, 10-15 faizi "siyasi liderləri" öyməklə, yerdə qalanı isə "YAP ağacının kökü və gövdəsi" adlı elmi əsər yazmaq məşğuldur. Allah bazarlarını versin, onsuz da bizdə pul, mənfur erməni dilindəki pul qəddərdir, hamısının zəhməti qiymətləndiriləcək... Nə isə, keçid alım "mustafaya".

"Xural" qəzetinə çox tanınmış gəlib-gedir. Lakin tək-tək müsahib olar ki, "Xural"-ın yükünü çəkən xanımlar onunla şəkil çəkilib, müsahibəyə yerləşdirlərlər. Şəxsən mənə rastıma çıxmayıb. Bu, tək "Xural" qəzetinin yükünü çəkənlərin yox, heç "Xural"-ın Qızıl Kollektivinin də yox, Azərbaycan əhalisinin əksəriyyətinin Baloğlan Əsrəfov sənətinə sevgisinin təzahürüdür! Baloğlan Əsrəfov "Xalq artisti" adını daşımada da, əsl xalq müğənnisi olaraq milyonların sevgisini qazana bilib. "Xalq artisti" adı onun halal haqqıdır, çoxlarından fərqli olaraq O, bu adı haqq edib, sadəcə olaraq O, bu adı bəzi səsi olmayan "manislar" kimi "əyri və qaranlıq yollarla" ala bilməz, alsaydı, O, Baloğlan Əsrəfov olmazdı, xalqın sevimlisinə çevrilməzdi. Xalqın sevimlisinə çevrilməksə, uzun və məşəqqətli əmək və fədakarlıq tələb edir.

Zəruri haşiyə:Səhv etmirəmsə, 1995-ci il idi. Sumqayıtda Qarabağ Əlilləri Cəmiyyəti bir xeyriyyə konserti vermək istəyirdi. O

vaxtlar respublikada 5-10 tanınmış müğənni var idi. Mobil telefon şəbəkəsi olmadığı üçün bu müğənniləri arayıb tapmaq xeyli çətin olurdu. Xeyriyyə konsertinin proqramına bir neçə müğənninin adı salınmışdı, lakin hamısı "toyum var, vaxtım yoxdur" kimi bəhanələrlə "yaxalarını kənara" çəkməmişdi. Bir ümid Baloğlan müəllimə qalmışdı. Baloğlan müəllim Sumqayıtdan gələn əlilləri dinləməmişdən əvvəl onlara yaxşı bir qonaqlıq vermiş, məqsədlərini biləndən sonra isə "Siz vaxtınızı təyin edin, mən başımın dəstəsi ilə gələm" demişdi. Qarabağ əlillərinin "birdən həmə gün toyunuz oldu" sualına "olsun da, xahiş edib toyu başqa vaxta keçirdərik, inanmıram ki, hər hansı bir azərbaycanlı Qarabağ əlillərindən yana geri çəkilməsin" deyərək sözünün üstündə durmuş, Sumqayıtda Qarabağ əlilləri üçün möhtəşəm bir xeyriyyə konserti vermişdi. Belə faktlar bəlkə də yüzlərlədir. Baloğlan müəllimin yaxşılıqlarının sorağı ev-ev gəzib, kəndləri-şəhərləri dolaşaraq, xoş səsində dəstək olubən onu "Xalq müğənnisi" edib. Hansısa qaranlıq yolla "xalq artisti" olmaq olur, amma "Xalq müğənnisi" olmaq, 5-6 nəfər xaric, hamıya qismət olur.

Haqqının tanınması arzusu ilə əksər Azərbaycan vətəndaşları adından...

Rafiq Cəlilov

İ.S. "Qaranlıq yollarla xalq artisti adı alanlar" yazanda səhnədə meymun kimi hoppamış-düşənləri, qulağı deşikləri, şəkilləri interneti bəzəyənləri, öz bahalı maşın və evlərini kasıb-kusubun gözüne soxanları, dava-dalaşla gündəmdə qalanları və nəhayət, əlində mikrofon tutub yalandan ağzını açıb-bağlayanları qəsd etmirəm.

İ.S.S. Hərdən özümə sual edirəm - fəxri ad "alanlarla" fəxri ad verilənlərin fərqi nədir? Qulağıma pıçıldı gəlir ki, bu fərq bir neçə "sifirlə" ölçülür, yəni fəxri adı hamı ala bilər, amma fəxri ad verilənlər bunu haqq edirlər və onlara bu adı ictimaiyyətin qnağından qorxaraq verirlər. Bu qəddər.

"Xural" qəzeti sayı:013(373)

11-17 aprel 2010

Oxu, Baloğlan

Nəğmə de, nəğməkar könlüm açılıns, Ətrafa şən-saqraq sədan saçılıns. Sabahın nəğməylə xeyrə açılıns, Xeyir müjdəlisən, xeyirlə dolan, Oxu, "Şahnaz" üstə, oxu, Baloğlan!

Yurdumun, elimin azad bülbülü, Vəcdə salmış səni Vətənin gülü. Salmısın heyrətə minlərlə könlü, Xoş, incə avazın deyildir solan, Oxu, "Şahnaz" üstə, oxu, Baloğlan!

Musiqi elminin zərgərisən sən, Sırası qayğıkeş əsgərisən sən. "Bayatı Qacar"-ın ləngərisən sən, Axar şələləsən, heyrətə salan, Oxu, "Şahnaz" üstə, oxu, Baloğlan!

Səsinin avazı şirindir şirin, Ürəyi fərəhdən qopur şairin. Şairin qəlbində baqıdır yerin, Nicatdır səsinlə ilham, təb alan, Oxu, "Şahnaz" üstə, oxu, Baloğlan!

Tofiq Nicat

"Xural" qəzeti sayı 015(375)

25 aprel-1 may 2010

Bal Oğlan - Baloğlan Əsrəfov

Tanımadığım Baloğlan,=Əslində bu yazını çoxdan, lap çoxdan yazmaq istəyirdim. Amma dəfələrlə onunla telefonla danışdıqlarım və görüşlərimdən sonra "yazaram" deyib günü-günə satırdım ki, onu daha yaxşı və daha yaxından tanıyım - "Xural" onu mənə tanıtsa belə. Və bu günlərdə ATV kanalında "Ulduz oldun" verilişinin anonsu efrə gedərkən xanımımın "Doğrudanmı sən Baloğlan bəylə barışdın, doğrudanmı o səni bağışladı?" deməsi və için-için göz yaşları axıtması dadıma çatdı.

Elə bir küsülüyümüz yox idi. 2006-cı ildə soyuq dekabr ayında bir toy məclisində Alqayıta "satdığım" Baloğlan Əsrəfovla. Və günah məndəydi ki, "xalq artisti" olmayan, xalqın artisti olan Baloğlana sataşmış və 300 nəfərlik zalda bir "zapiska"ma görə mənə göndərdiyi hava öpüşünü dəyərləndirməmişdim...

Getsin o günlər gəlməsin. Ki, bir yandan evdəkilərin, qohum-qonşunun danlağı, digər tərəfdən, toy sahibinin özünün və Baloğlan bəyin adından hədə-qorxusu və toya saldıığım pulu sifətimə "çırpması"... Ən böyük qorxumsa Baloğlansevərlərdən idi. Və əslində bu qorxunu, danlağı ikicə aydan sonra "Xural"a müsahibəsində o özü götürdü üstümdən: "Yazardır, bütün yazarlara olduğu kimi, ona da hörmətim var" deməklə...

Baloğlan bəyin tez-tez redaksiyamıza əlaqə saxlamasını, müxtəlif yazılara münasibət bildirməsini və ən çoxu, ideyalarımıza ilk dəstək verən müğənnilərdən olduğunu biləndən sonra və baş yazarıma "Sakit bəyin övladlarının toyunda təmənnaş oxumağa hazırım" deməsi, onu mənə daha yaxından tanıtdırdığından çoxdan unuduğu yazıya görə ondan üzr istəmək qərarındaydım və bu məqsədlə "yazı yazanda elə yazın ki, sonra heç kimdən üzr istəməyəsiz" deyən Əvəz bəyə zəng edib məsləhətləşmək istədim. Xəttin o başından nitqi kəsilsə-kəsilsə "Sakit bəy, artıq gecdir, Baloğlanı çox ağır durumda, koma vəziyyətində Türkiyəyə apardılar" deməsini heç unuda bilmirəm... İnanın, o günləri yadıma salanda indi də göz yaşlarımı saxlaya bilmirəm. Peşiman idim, bu naqolay dünyaya gəldiyimə peşiman olduğum qəddər. Günlərlə TV-lərin qarşısında oturub onun durumuyla maraqlanırdım. Nə yaxşı, nə yaxşı ki, Tanrı ona

ikinci həyat verdi. Nə yaxşı, nə yaxşı ki, o, mənə ümidsizliyimi qəbul edib peşimançılığımın son qoydu.

Tanıdığım Baloğlan,=Ən əsası odur ki, o, şou-biznesdə deyil və bəziləri kimi pulu görə özünü sındırmayıb və bildiyim qədərində fəxri ad, titul üçün əyilməyən başı min dəfələrlə əyilib - sevdiyi xalqın, millətin qarşısında. Dövlətə, dövlətçiliyə və ölkə rəhbərinə sadıqdır, başqa müğənnilərdən çox-xox fərqli olaraq. Millətinin Ər oğlunu, Ər qızını dəyərləndirməyi bacarır. Bunu dəfələrlə kəşf etmişəm birgə iştirakçısı olduğum "Xural"-ın proyeqlərinin həyata keçirildiyi məkanlarda.

Başqa müğənnilərlə nisbətə dəvət olunduğu toy məclislərində, televiziya kanallarında ağına, ağzına nə gəldi oxumur, danışmır. Bu xarakteridi onu tamaşaçıya sevdiren. Bunu da "Toylar kraliçası"nda kəşf etmişəm. Ki, Baloğlan bəyi babam yazında Teymur Mustafayevdən və Əli Mirəliyevdən min, bəlkə də milyon pillə yüksəkədə tuturam. Canlı ifası kimi danışıq da səlisdir - münsif olduğunu, əsl sənətə qiymət verməyi unutmur, göz-qasıyla yox, diliylə danışır. Jarqon və düşük ifadələr işlədib milyonları özünə güldürür.

Dostcanlı və verdiyi sözü yeməyəndir. Ki, mənəim və "Xural"-ın Sumqayıt yazarı Rafiq Cəlilovun xahişi ilə Rafiqin qızının toyunda saatlarla bizimlə bir oldu, bizimlə şənəldi, qol götürüb oynadı və ən əsası isə düz 1 saat 5 dəqiqə canlı oxudu - boynumuza minnət qoymadan. Bax, mən onda kəşf etdim ki, Baloğlanın daxili aləmi, əqidəsi, şəxsiyyəti başqa müğənnilərlə nisbətə yerlə göy qəddər fərqlidir.

Sözü də səsi qəddər gözəldir, ifa tərzii və səhnə mədəniyyəti ilə çoxlarına örnək olan Baloğlanın istər şux, istərsə də kövrək mahını oxuyarkən sifət mimikası dəyişmir, səhnədə özünü çilgin aparmır, ağır oturub batman gəlir Baloğlan. Bir sözlə, o, səhnəmizin etalonudur və elə buna görə də zövqümə uyğunlaşmayan bir çox özündə-sözündə olmayan müğənnilərə baxanda o mənəimçün zahiri və daxili gözəl olan Azərbaycan kişisi, təbii və birstandartlı hərəkətləriylə, mahınlarıyla ucalan müğənnidir.

Bir çox xalq artistləri kimi qalmaqalla işi yoxdur Xalqımızın Artistinin. Əndazədən çıxıb savaşa çevrilən qalmaqallardan Aygünün, İlhamonin, Faiqin "qazandığını" çoxdan qazanıb şöhrəti bütün Şərq dünyasına yayılan korifey sənətkarımız! Birinci həyatında olduğu kimi ikinci həyatında da Baloğlanlığımı yaşayan, ölümdən geri döənən, ciyərpərəsi müqəddəs Oruca və millətin borclu qalmamaqçün yaşayan, layiq olduğu millətdən alıb dövlətdən ala bilməyən ustad sənətkarımız!

Umurunda olmadığı fəxri adı, şöhrəti çoxdan alıb baş əydiyi bayrağımızın dalğalandığı dünya ölkələrində yaşayan türklərdən Baloğlanımız. Ki, hər evdə, hər kəsə onun bir kaseti var.

Bəli, belə tanıyısam zamanında tanımadığım, daha doğrusu, tanıya bilmədiyim səsiylə var olan Baloğlanı.

Bəli, belə tanıyısam səsi, nitqi, mahnı-ları, dili şirin olan Bal Oğlanı.

Sakit Orduxanlı

"Xural"-ın Cənub bürosunun rəhbəri

"Xural" qəzeti sayı:041(401)

05-13 noyabr 2010

Şəhid Novruzəli Məmmədov bu yarımçıq qalmış povestini 15 sayılı cəzasəkmə müəssisəsinə köçürüldükdən sonra (fevral 2009-cu il-iyul 2009-cu il) yazmağa başlamışdı. Əfsusdar olsun ki, amansız taleyin hökmü ilə, hissə-hissə, kağız parçalarında xəlvəti olaraq ailəsinə göndərdiyi bu yazılarını o tamamlaya bilmədi...

(əvvəli ötən saylarımızda)

Ədalət Əzrayilov təbiətən ədalətli və prinsipal adam idi, qardaşına da güzəştə gədən idi. Belə keyfiyyətlərinə görə bir çox deputatlardan seçilirdi. Onun sərt cavabı Əhmədi dilxor etmişdi. Onun əsas ümidi səcdə və duz çörək kəsdiyi digər dostlarına idi. Fikirləşirdi ki, sədrin ünvanına o qədər tərifli sözlər demişdi ki, heç prezidentə yaltaqlananlar onu bu qədər tərifləmirlər. Bu qədər tərifin müqabilində sədrə onun ünvanına bir iki söz xoş söz deməli, ona dəstək olmalı idi.

Deputat həmkarları bir-biri ilə pıçıldaşmış kinayə ilə gülüşürdülər, ara bir Əhmədə baxıb başlarını bulayırdılar. Onların istehsalı gülüş və baxışlarını görəndə Əhməd başa düşdü ki, böyük "tarixi səhv" etmişdir. Efirə çıxanda "tarixi çıxış" adı ilə kürsüyə qalxan Əhməd indi "tarixi biabırçılıq" mandatına sahib olmağa real namizəd idi. İclas salonunda oturan deputat yoldaşlarının çoxu elə bir onu heç tanımırdılar, sanki Əhmədi ilk dəfə idi ki, görürdülər. Əhməd fikir dairəsinə qərğ oldu: "Ey gidi dünya, sən nə qədər vəfasız imişsən! Tonlarla bir yerdə çörək yeyəsən, oğul-qızlarında iştirak edəsən, birisinə bahalı maşın, birisinə bahalı mənzil, digərlərinə bahalı zinyət əşyaları, pul hədiyyə edəsən, belə dara düşsən, boğulan anda saman çöpü əvəzində çəçələ barmağını da uzatmayasan ki, boğulmayım! Hələ bu bir yana qalsın. Milli Məclisdə də, hamımız bir-birimizi tanıyırdıq. Məgər mən kimilər azdır, bu məclisdə. Bəs Masallı camaatı? Görəsən, onlarda mənim çıxışından narazı qalıblarmı? Belə olsa vay mənim halıma. Deməli, dövlət tərəfindən mən deputat təyin olunmayacam. Bu mandat demək olar ki, əlimdən çıxdı. Bəs mən Masallıya hansı üzvlə qayıdacağam? Birdən camaat məni daşqalaq eləsə, başımı götürüb hara qaça bilərəm? Tutalım lap qaçdım da, bəs mənə gəlir götürən xaşxaş təsərrüfatı necə olsun? Nəyimə lazım idi Əlikram Hümətov məsələsinə yenidən gündəmə gətirim? Haqqın sözü, axı o mənə yaxşılıqlar edib, arvadıma yaxşı vəzifə verib, indi də rayonumuzda istehlak cəmiyyətinin sədridir, yaxşı qazanc gətirir evə. Bunlar hələ bir yerə dursun. Tanımadığım, üzünü görmədiyim ana dilimi tədqiq edən bir alimində ana dilində qəzet çap edən bir el ağsaqqalını- dəmir poladını "ifşa etmək" məgər mənə qalmışdı? Mən heç bilmirəm bu kişi nəyin, kimin bədına gedib, mən də burdan abırsız-abırsız onun ünvanına nələr demişəm?! Bu kimi lap qeyrətsizlikdir. Axı bunu etməsəydim, hazır mandat əlimdən çıxacaqdır. Divin canı şüşədə olduğu kimi, mənim də canım bu mandatdır. Mandatdır məni bu kökə salan. Mandatsız isə mən döyüşdə silahsız əsgərə bənzəmiş olaram."

Qəlbində Əhməd özünü beləcə məzəm-

mət edirdi ki, spikerin səsi onu fikrindən ayırdı.

-Yoldaş deputatlar! Zənn edirəm ki, hamımız bu çıxış ətrafında öz mülahizələrimizi, çıxışa münasibətimizi bildirmək istəyirsiniz. Bir tərəfdən vaxtımız azdır. Hələ müzakirəsi daha vacib olan məsələlər vardır. Digər tərəfdən bugünkü çıxışı ətrafında sözsöhbətin çox uzun çəkəcəyini nəzərə alıb, ən əsası isə etika xətrinə, yəni Əhməd Kəlbəyev bizdən incik düşməsin deyə, təklif edirəm ki, fikirlərinizi yazılı şəkildə katibliyə təhvil verəsiniz, biz onları nəzərdən keçirib müvafiq qərar çıxararıq.

Bu təklif Əhmədin ürəyincə oldu. O, əmin idi ki, əgər müzakirələr əyani aparılsa, Ədalət Əzrayilov və onun kimi bəzi deputatlar o ki, var onun mitlinə vururlar, onu rüsvayi-cahan edərlər. Ona görə Elsevər Aslanova qarşı ürəyində minnətdarlıq hissi baş qaldırdı. Dost-dosta bax belə gündə gərək olar, - deyə razılıq etdi. Bununla belə Elsevər Aslanovun "Əhməd Kəlbəyev bizdən incik düşməsin, deyə..." cümləsi onu

Novruzəli Məmmədov

ZINDANDA BİTMƏMİŞ POVEST (Adsız...)

yaman narahat etməyə başladı. "Deyəsən, Ədalət Əzrayilovun dediklərində bir həqiqət var ki, o beləcə məni zəhərlədi. O, ağa-ağ, qaraya-qara deyən adamdır. Onun nəyinə lazım idi ki, məni özündən incik salsın?! Bütün günahlar mənədir, başımı beləyə saldım. Rəhmətlik Atamoğlan müəllim düz deyirdi ki, "get ək, becər, mal qara saxla səndən oxuyan çıxmaz. Mən isə... Belə getsə, hər şey əlimdən çıxacaqdır. İndi son ümidim müsabiqədə iştirak edib, hazır mandata sahib olmalıyam. Bugünkü çıxışından gözüm su içmir, bu mandatı itirmək deməkdir. Belə olan təqdirdə onda olan bu məmləkətdən baş götürüb qaçam. Hara qaçım? Xarici dili də bilmirəm ki, başımı birtəhər gırrədə bilim. Tutalım lap qaçdım dövlətlərdən birinə. Birdən Əlikram çıxsın qabağıma, bəs onda necə olacaq, mən onun üzünə necə baxa bilərəm, nə cavab verərəm? Axı mənim çıxışım canlı yayımla bütün dünyaya ötürülüb, Əlikram da belə verilişləri buraxan deyil. Özünü baxa bilməsə də,

burada o qədər onun tərəfdarları var ki, söz ağzından çıxan kimi, ildırım sürəti ilə ona çatdırırlar. Onda gərək tapancanı gicgahıma basıb güllə ilə özümü öldürümdə. Heç bir yerdə ayaq yolu qoymamışam - İnstitutda müəllimlərimlə, rayonda sahibkarlarla, siyasət aləmində isə lap biabırçılıqdır. Əli Kərimovun deputatlar arasında dediyi sözlər məni acı istiot kimi hələ də yandırır. Mənim nəyimə lazım idi onun heysiyyətinə toxunum ki, o da məni acılasın? "Yuxarılar" özləri bacarmır, məni salırlar araya. Bu da nəticəsi! Onun camaat arasında mənə dediyi sözlərdən sonra ailəmin üzünə indiyə kimi baxa bilmirəm. Dəfələrlə arvadım onun qabağına duz çörək qoyub, münasibətləri də pis deyil. Mən isə kəsdiyimiz çörəyə xəyanət etdim, onu təhqir etdim, onda mənə deyiləsi mümkün olmayan təkliflər etdi. O, gündən halalca arvadımın gözünə dik baxa bilmirəm. Bədbəxtçilik ondadır ki, onun ünvanımıza dediyi xoşagəlməz sözlər də Milli Məclisin iclasında canlı yayımla efirə verildi. Hansı dərddə qoyum, hansını danı-

ti Sarkori yayda Parisdə olanda vizir kartoqasını mənə vermişdi. Zəng vurub ondan xahiş edirdim ki, öz hesabıma bir fransız dili müəllimi göndərsin, ondan dərslər alım. Məncə, bu dili daha tez öyrənə bilirdim, çünki deyilənə görə, fransız dili ilə talış dili qohum-qardaş dillərdir. İtalyan dili olsaydı, Berlusconi ilə də möhkəm dostluq, fermer təsərrüfatında əldə etdiyim əla keyfiyyətli məhsulu onun vasitəsilə realizə edərdim. O da mənə italyan dilini öyrənməkdə kömək əlini uzadardı. Fars dili olsaydı, İranın indiki prezidenti Mahmud Əhmədinecat ilə lap qardaşlıq. Deyilənə görə talış balasıdır. Ona demişəm ki, mən də talışam, amma bunu çoxlarından gizlədirəm. Azərbaycanca səfəri müddətində onu fermer təsərrüfatıma aparıb plantasiyanı ona göstərmişdim, yaman xoşum gəlmişdi. Mənə həmin sahədə ticarət əlaqələrimizi inkişaf etdirməyi təklif etmişdi. Xətrini çox istəyən qardaşlarımızdandır. Lazım gəlsə, onu da deyirdim lap özü mənə fars dilini öyrədərdi. Türk dili olsaydı, lap əla olardı. Azərbaycanca danışardı, imtahan komissiyası mənə başa düşərdi. Bərk ayaqda Türkiyənin prezidentinə bir ismarıq göndərərdim, o da məni naümid qoymazdı. Sən işə bir bax! Doğma ana dilində məni imtahana çəkirlər, bir adam tapa bilmirəm ki, dərddə əlac eləsin. Odur ki, talış dilində gərək çox danışım, kitablar oxuyum ki, müsabiqədən çıxma bilim. Bu müsabiqə mənim üçün "ölüm və ya ölüm" deməkdir."

Hamletin "ölüm və ya ölüm" məşhur monoloqunu xatırladan bu sözləri beynində saf çürük edərək Əhməd Kəlbəyev spikerin təklifi səsə qoyaraq qəbul edildiyini və deputat həmkarlarının ayağa durub zalı tərk etmələrini görəndə başa düşdü ki, o da "böyük zəhmət"dən sonra tənəffüsə getməlidir.

Milli Məclisin iclas zalını tərk edəndə Əhməd Kəlbəyevin rəngi qaçmışdı, özündə deyildi. Həmin gün Əhmədin həyatında ən uğursuz günlərdən biri kimi onun həyat tarixçəsinə düşdü. Elə həmin gündə o, evə çatan kimi ömür-gün yoldaşı, üç uşağının anası Sədaqət xanım onu top tüləng atəşinə tutdu, o ki, var məzəmmətlədi. İndiyə kimi ona "gözün üstə qaşın var" deməyən Sədaqət xanımı elə bir arı sancmışdı, heç əvvəlki Sədaqətə oxşamırdı. Əhməd heç cür anlaşıbilmirdi ki, bu zərbəni ona kim vurmuşdur. Sədaqət xanımın intitutdan olan tələbə yoldaşı, indi isə Əhmədin deputat həmkarı, Milli Məclisin etika üzrə daimi komissiyasının sədr müavini Sərbaz Fələkov Milli Məclisdə nə baş verirsə, kim asqırır və ya öskürürsə, bütün təfsilatı ilə Sədaqət xanıma - keçmişdə bir institutda oxuduğu tələbə dostuna danışar, oda maraqla ona qulaq asardı. Nə üçünsə Sədaqət xanım Sərbaz Fələkovla bir institutda oxuduğunu həmin "tarixi çıxış" gününə kimi Əhmədə deməmişdi. Bəlkə də fikirləşirdi ki, desə Əhmədi qısqançlıq hissi rahat buraxmayacaq, gecələr yatağa gedəndə öz otağında saatlarla Sərbazın duzlu məzəli, yumorla dolu söhbətlər etdiyinin sirri açılar və böyük həngəməyə səbəb ola bilər. Çünki Əhməd həmişə ondan soruşanda ki, belə uzun uzadı hər axşam-gecə telefonda kimlə danışarsan, o, cavabında - "rəfiqəm qəmədir, elə-belə dərddə-ləşirik. Institutda mənə bir kurs yuxarı oxuyurdu, Naxçıvanlı balasıdır, adı da Sərvinazdır-deyə Əhmədi aldadır."

(ardı var)

(начало в предыдущем номере)

Главнейшей обязанностью талышей в эпоху Сефевидов было поддержание партизанских сил для защиты интересов шаха на Каспийском побережье. В то же время для противодействия Сефевидам их призывали на службу и землевладельцы Горганруда, Астары, Зуванда, Улуфа, Уджаруда и Аркавана. Талышские военачальники были в подчинении у шаха, а иногда для защиты своих интересов и укрепления своего влияния воевали с местными правителями, в том числе, Ширвана и Гиляна.

ЯЗЫК

Талышский язык входит в группу северо-западных иранских языков, имеет одни корни с языками Прикаспия, такими как гилянский, мазандаранский, но и отличается от них. Талышский язык подвергся значительному влиянию гилянского и особенно турецкого языка. Он не смог конкурировать с турецким языком, но оказал, в свою очередь, влияние на гилянский. Исследования, проведенные в районах расселения талышей в шахристанах Сумэсара и Фумен, показывают, что гилянцы соседних деревень используют талышские слова и выражения, отличающиеся от гилянских. В силу влияния других языков среди талышей имеются значительные языковые различия. В северном Талыше говорят на четырех диалектах: астарийском, ленкоранском, масалла, ларики. В южном Талыше в районах от Астары до Масалы распространен говор, появившийся от смешения талышского с турецким языком, от Масалы до деревень близ Сумэсара, Фумена, Масуле и Шафта разговаривают на почти классическом талышском языке, мало подвергнутом влиянию. Но талыши, проживающие в горах Дилмана и Лахиджана, разговаривают на диалекте, который значительно отличается от других. Единственным существующим языком у талышей, который не имеет корней, не связан с северо-западными иранскими языками и вторгся в обособленный талышский язык, нанеся ему ущерб, является турецкий язык. Турецкий распространен в северном Талыше и южнее Астары. Причинами распространения турецкого языка в районах расселения талышей следующие:

1. Принудительное переселение турков в талышские районы шахом Аббасом I и Надир-шахом в целях предотвращения восстаний талышей.

2. После русско-иранских войн русские с целью контроля над северными талышскими районами заселяли их различными племенными образованиями, в том числе турками.

3. Начиная с эпохи Сефевидов и далее, административно-торговым языком был турецкий, а большинство местных правителей талышских территорий были из племени турков, которые поощряли его распространение. Кроме того, турецкий язык стал официальным языком шахского двора и местных правителей, а влиятельные круги талышей не препятствовали его распространению с целью своего процветания.

4. Равнодушие талышей к торговле привело к тому, что богатые купцы, уличные торговцы и мелкие собственни-

Хусейн Ахмади

ТАЛЫШИ

(от эпохи Сефевидов до окончания второй русско-иранской войны)
 Центр архивных документов и истории дипломатии
 ТЕГЕРАН -2005 год

ки хлынули из турецких районов в талышские земли и после знакомства с местными нравами и климатом остались здесь, открыли магазины и наладили торговлю. В конце 19 века все жители Вилкиджа уже разговаривали на турецком языке и стали известны как турецкие талыши.

5. 75-летний период после падения Исфагана в 1722 году и до восшествия на престол Ага-Мохаммад-хана в 1796 году был периодом анархии, тревоги и волнений, сопровождавшийся убийствами и грабежами. Население Ирана за это время уменьшилось. Во время эпидемии чумы в 1830 и 1837 годах умерло две трети талышского населения.

Жители талышских земель для преодоления своих трудностей попросили помощи у соседей. С 1840 года ежегодно 27 тыс. человек прибывали в Гилян из других мест в качестве рабочей силы. Почти все они были тюркоговорящими. Их переселение сюда на постоянное место жительства из-за нужды, бедности и стесненности условий жизни нарушило талышскую структуру населения.

6. Ущерб, нанесенный талышскому языку, не имевшему алфавита, привел к тому, что он легко попал под влияние турецкого языка, который с давних времен получил распространение в школах, медресе, в печати, на радио и в госучреждениях северного Талыша. Мощная поддержка турецкого языка правящей верхушкой северного Талыша, конфискация и уничтожение талышских произведений, запрет на любого рода публикации о талышском языке значительно подорвали его основы.

7. Распространение турецкого языка сопровождалось религиозными процессами, в результате чего противостоять этому не было возможности.

8. Турецкий язык стал господствующим в талышских районах. В результате

все обучение и общение жителей велось на нем.

9. После начала русско-иранских войн Фатх-Али-шах Каджар для подрыва влияния Мир Мустафа-хана повысил социальный статус некоторых низших тюркоговорящих кланов и переселенцев, проживавших в Талыше. Так как эти ханы не имели влияния среди талышей, для усиления своего положения они стали поощрять миграцию в Талыш других тюркоязычных семей и кланов.

Русский иранист Александр Ходзакос включил в свою книгу "Особенности поэзии в Иране" 15 четверостиший на талышском языке и привел к ним свои комментарии. В 1855 году П.Ф.Риса ясно и доступно дал описание грамматики талышского языка.

В.Г.Вир в своих работах сравнил прикаспийские языки: талышский, мазандаранский, гилянский, семнанский. В 1930 году Миллер опубликовал работу "Талышские тексты", где в приложении дал транскрипцию 2 тыс. талышских слов на русском и французском языках. В 1953 году Б.В.Миллер выпустил книгу "Талышский язык", в которой почти полностью сделал описание этого языка. В.С.Сokolova в серии статей по фонетике иранских языков внесла некоторые поправки в работы Миллера по стихосложению на талышском языке, которые касались согласных звуков.

Основой сведений о населении северного Талыша служат данные о численности людей, знающих талышский язык. С учетом его значительной трансформации сведения о талышах северных районов сильно занижены и отличаются от реальных. Согласно советским данным, в 1913 году в Азербайджане проживало 89398, а в 1949 году - 77323 талыша. По данным прошлого года население южного Талыша составляет 84700 человек. Последние неофициальные данные российских ученых говорят о 100 тыс. талышей в северных районах, в то время как официальные источники Азербайджанской Республики указывают на 21200 человек в 1989 году и 76800 - в 1999 году, проживавших в этой стране.

Принимая во внимание рост численности населения талышей в южных районах на 300 тыс. человек в 1978 году, статистические азербайджанские и даже российские данные требуют взвешенного подхода. После подписания Туркманчайского договора с отделением северного Талыша 50 тыс. талышей остались за пределами Ирана, но получается, что их численность с 1828 года через 170 лет увеличилась лишь незначительно. В то время как численность талышей северных районов в период 1989-1999 гг. увеличилась почти в четыре раза. Воистину удивительно! С учетом административного деления талышей с точки зрения роста населения представляется, что вышеуказанные цифры далеки от реальных. При этом всестороннее давление турецкого языка с севера ложится тяжелым грузом на северных талышей и является средством изменения их национальной идентичности.

Азербайджанские исследователи оценивают численность талышского населения в 500 тыс.- 800 тыс. человек и признают его крупнейшей народностью в этой стране.

(продолжение следует)

1. Сарзамин-е Гилян, стр.78.
2. Аламарай-е Сафави, стр.356.
3. Ширин Акбар, Аквам-е мусульман-е шоурави, перевод Мохаммеда Хосейна Арья, (Тегеран: Энтешарат-е Эльми ва фарханги, 1367), стр.331; Сафар-намей-е Адам 4. Авальариос, стр.348; Иран-е Эмруз ,стр.144; Эхсан Йёршатер, Забон ва Лахджехой-е Ирани, Маджалей-е данешкадей-е адабийёт-е данешгах-е Техран, с.5, № 1и 2, стр.35, 37.
4. Например, в гилянской деревне Комамардах распространено много слов, подобных "Курудж", а на талышском поизносится "Карадж", на гилянской "Кондудж".
5. Забон-е Талыши, Л.И.Пирейко, (Би На, 1998), стр.1
6. Марсель Базен, Талыш мантакей-е коуми дар шемал-е Иран, перевод Мозаффара Амина Ферешчиана, т.1,(Мешхед: Энтешарат-е остан-е Кодс-е Резави, 1367), стр.25
7. Сафар-намей-е Питр ва Де Лавале, перевод Шоджо-эд-дин Шефа, (Тегеран:Энтешарат-е Эльми ва Фарханги, 1370), стр. 415
8. Моталеат-е Эльми дар Иран, стр.303, 315.
9. Хенреш Брюгеш, Сафари бе дарбар-е Султан Сахейборан, перевод Мохаммеда Хосейна Кордбачче, (Тегеран: Энтешарат-е Эттеалаат, 1368), стр.720.
10. Гилян ва Азарбайджан-е шарки, стр.76
11. Иран-е Эмруз, стр.144.
12. Мохаммед Таги Сепехр, Насх-от-Тарих дар Солатайне Каджарийе, т.2,(Тегеран: Кетабфоруши-е Исламийе, 1344), стр.61.
13. Сарзамин-е Гилян, стр.80-81
14. Талыш мантакей-е коуми дар шемал-е Иран, т.2, стр.619-620. Ахбар-наме, стр.179-180.
15. Иран-е Эмруз, стр. 144.
16. Ibid., p.145.
17. Забон-е талыши, стр.1.
18. Там же, стр.1.
19. Александр Бениксен и Мария Брокс Ап, Мусульман-е шоурави ва гозаште: настоящее и будущее, перевод Каве Байята, (Тегеран: Дафтар-е нашр-е фарханг-е ислами, 1370), стр. 254.
20. Рузнамей-е Аина (издается в Баку), №8 (16 марта 2001).
21. Талыш мантакей-е коуми дар шемал-е Иран, т.1, стр.144.
22. Джамил Коузанлу, Тарих-е незамий-е Иран, т.2, (Тегеран: Чапханей-е Фирдоуси, 1315), стр.702
23. Пресс-конференция с пятью азербайджанскими учеными в азаре 1378 и хордаде 1379 гг.

Ağayev Xanəli Şirəli zoə (Xanəli Toliş) moəku bə marti 2-də 1940- nə sori Masali Ğızlıvo diyədə. Oroxnəşe 1958-nə sori Bədəloni mionə məktəb, 1969- nə sori BDU tarix fakultə. 1961- 2003 -nə soronədə Ğızlıvo iyən Dəlokobə 8- sorə məktəbonədə sıftə miəllim, peşo 25 sor Dəlokobə məktəbi direktoriş ko kardə. İstət işto ixtisaso miəllime Ğızlıvo mionə məktəbədə. Haft zoə - kinəş perosniyə, çand nəvə -nəticəyon xivande.

Xanəli Toliş Azərbaycani imrujnə navbişo şaironədəy. Əçə 50 sorə bədiə ofəyətə yolə irs, vəzminə xəzinəy. İminə şeiriş 1954 - nə sori bə Ğələmiş sə. İminə mətbuə şeiriş 1958-nə sori Masalli payoni rujnədə - "Yeni həyat"ədə dərc biə.

Xanəli Toliş həm bə türki, həmən bə tolişi nivıştə vijnə şaironədə qıləy. Har diyənən zivonədə məşhura şeironiş bə nome. Azərbaycani Ənivəştən İttifaqi uzve. 5 qılə şeirə kitobi miəllime.

Şairi ofəyətə səvon, ilhomi honi çı tolişə folkloriku, çı klassikə ədə-

HAFTO SINİNƏ ŞAIR

Xanəli müəllimi inə iən pə.

zərfətə bəhri -təvilən, mıxəmməson, mıştəzadon: "Zindənim", "Ha mamu, vəse. Həni ko məkə"... (satirikə şair); həm fəlsəfiə - aqilonə həştətron, qəsidəyon: "Çəmə dınyo", "He-yıl, çımı şeiron yətim bəmande"...

fərə avlod", "Şinə çay" iyən co nivıştəyon çı Tolişi (Toliştəni-A.B.) diyonkuş qəte, Ursiyətə, İroni, Avropə har vırədə jə tolişon zivoni əzbər... ("Toliş" rujn.№ 1 (6) may, 2002).

"Befərə avlod" bəhri - təvili şon - sohrət anə qeşə ki, hisobım karde: bə tolişi nəşr biə har rujnədə, har almanaxədə, har səyfədə çap biə. ((Diəkə: "Leninçi", 24.11. 1990. TZS, № 46; "Çağırış"(Masalli), 1991, TZS, № 2; "Tolişi sədo", 08.09.1992; "Toliş", № 3 (8), iyun, 2002 ... i. c.))

Kali vaxt şair bə devri zərbəyon, bə devroni doə əzon - əzobon tov varde zinedəni, boştə tolişə xəlği bastənə arzu - niyyəton nokoməti vindədə: İştə qılə məşhura şeirədə votedə: " Nivıştə şeironım yətim bəmande". Tolişə xəlği səyvona şair Səltər (Eloğlu) mavji çı həmməy bəhandon,(hejo tolişə xəlğiyan) fikri ifadə kardədə, baştə ustodi joqo dilvançı doədə: Ne, ne, yolə şair, tı hiç vədə çı yodo benibəşə! "Şairi şeiron yətim nəmande"!

Xanəli Toliş Azərbaycani əsliki vətəndə, pokəvonə avlodə. Dəvardə əsri 80 -90-nə soronədə bə qijəl omə milli hərəkoti navbişonədə qıləyni əvbe. 1988-nə sori 17 noyabriku joğə bə milliyə hərəkoti niğə bədəbe. Məvəton, isət 70 siniş histe, Xanəli pi biə. Cismən bə çəş jıqo çidə, fəqət ruhən hejo cıvone. Bo Azərbaycani,

ifadə kardədə iştə şeironədə, mihazironədə, məktəbi dərsionədə.

Oroxnə manqonədə, tojə sori sıftədə nivıştə şeironən handədə iyən yəğin kardədəş ki, Xanəli ilham bəsoə poyşəy, şairi dil çı nivışteku si beydəni. Bə hadison tati - tati minosibət nuşu doədə, devri aktualə mevzuon bə Ğələmiş sedə, məmuron iyən çı xəlği arədə şe - şe niğil biə dərijə daon vindədə, haray kəşədə. Təhsili neqativə tərəfon, devri bə minəvvəron, alimon, miəllimon, bə səvodi, bə maarifi biqonəti şairi dili dojnədə. Fəlsivə (sunio) diplomon hisobışon ni, dızdon, saxtə koon, xəlği bə dastdənyon, narkotikə, oçiniəti, piçəniəti, bəsoəvədi məmləkəti bənə mırıtı kırçinedə - harədə, əmmo çimi vəy biqətiş ni. Bə əsliki alimon, miəllimon, sənətkoon fik bədə ni. İmon vəşi mardedən, bimi - bəy dast okardedən. Çıki peş-

mahnə nivoti, şeir nivışti? " Şairə xəlğişon" votə bəmə. Nəşrə xərcən çəmə məmləkətdə həmməy məmləkətonə ve - ve bohəon bibu, iyən çap kardedəmon iştə "syo - sipi nivıştəyon". Har zonədə çan qıləy Ənivəştən İcobəy histe, əçeyən həzo - həzo uzvoniş histe. Çoki - bədi çı yəndi co karde məhole. Anə bınıvışt histe, hiç kəs hiç kəsi kitobi handədəni, har kəs bəzu rosnedə ki, əncax iştəni bahandiy. Fəqət şeiri, şairbə ən vocibə cəhəti yodo bekarde: obrazəti, bədiəti, məcazəti: fik - fami de bədiə vasitəyon ifadə karde!

Bənə Xanəli Tolişi! Əv əsliki şair. (Diəkə: "Şəvnişt" rujn. № 10- 11; 12.2006 - 05.2007; yaxud A.Bayrami "Ötən günlərin işığında", B. 2007, səh. 130 - 149)

Xanəli oroxnə tolişə şeironədən həmonə cəhəton nəzə cəlb kardədə. Şairi har şeirədə tojə ifadə, tojə mə-

Xanəli müəllim dəştə dodo.

biyyatiku rişə sedə. Təsədüfi ni ki, Zülfiqar Əhmədzadə boştəno yolə ustod hesab kardədə:

Tolişə şairon dədə Zülfiqar...

İlhomi iştiku sedən, Zülfiqar...

("Vənəşə", M. 2000, səh. 37)

Tolişə şeiron nivıştədə veyə təsiriş biə bə Xanəli əçə xəbə inə - Xanımə dodo. (Diəkə: N. X. Məmmədov "Xanəli Toliş". "Tolişi sədo", 08.09.1992. № 11) Ə dodo ki, tolişi kino sənəti rostbemonədə yolə xidmətoniş biə. Xanımə dodo har məqomədə əzbər əvoti tolişə folklori nımunəyon, mahneon, peğandə - pehandəyon, mərasimə - movsimə nəğməyon, Z. Əhmədzadə şeiron, 30 -nə soronədə tolişə dərsionədə çap biə materialon. Xanımə dodo qılə yolə xəzinə be, çı tolişi mədəniyyəti, əçə hınəsənəti veyəzın be. Əçə təsiriş zooniş şairə (Xanəli, Camal), aktyore (Əliyər), sıxani ustoy (Xanverdi). Hətta nəvonışən tolişi kino sənəti ofəyəkənin, kinoaktyorin (Nicat, Taleh). Əve ki çı Xanəli Tolişi bədiə nivıştəyon sıftəku bə oxoy qıləy joğə xətt (deviz) omedə - şədə:

**Dodo zivon - Xido zivon!
İnə zivon - şinə zivon!**

Şairi bədiə ofəyətə dairə qeşə. Əçə həm lirikə-aşıqonə Ğələmiş, çə-sətron, penconə - şəşonə şeiron: "Ha bəbəfo", "İştə çəşon"... (lirikə şair); həm yumorinə - satirikə -tənqidə -

(filosofə şair); həm islami dini, İmom Hüseyini şəhidəti, Azərbaycani - Ğərəboği şəhidon təbliğəko mərsiyəon, minacaton, diniə şeiron: "Namaz", "Bə meydon Əkbər şədə"... (mömin - dində şair), həm hırdənon tərbiyədə yolə xidmətiş biə əğilə şeiron: "Vənəşə" kitobi şeiron (M. 2000)... (tərbiyəvonə şair), həm dınyo əğilə ədəbiyyati nımunəyon bə inə zivon peqordinyə bə əsəron (tərcüməvonə şair), həm bə pokəvonəni, vətəndəti, conbozəti, Ğəhrəmonəti, səyvonəti həsr biə əsəron "Haray", "Haydı, tolişon"...(tribun - şair, pokəvonə şair, vətəndə şair, patriotə şair), iştə bəhrə - binəvirə çı tolişə folkloriku peqətə biə mahneon, nəğməyon: "Ha xala kinə", "Nozi"... (bəstəvonə şair) iyən co nivıştəyon bahandon zivoni əzbərin.

Se - çə saniyə vi bıkəmon iştə çəşon, nəhəmon hərəon, bivotəmon: Xanəli Tolişi "Befərə avlod" iyən "Şinə çay" vəse ki, şairi əbədi bijivni. Bə har deynən şeiri behisobə nəzirəyon nivıştə biən. Səltər, Qəzənə, To-fiq Nicat iyən co miasirə məşhura tolişə şairon bəy nivıştə nəzirəyon Xanəli Tolişis "məşhuri- devron" kardə. De cəSORƏti vote bəbe ki, Xanəli Tolişi təsir oğ - oşko vində bədə imrujnə tolişə ədəbiyyati bınovonədə!

H.Məmmədzadə nivıştədə: " Be-

Xanəli müəllim dəştə nəvon.

tiş, dayış, puliş histe, rəşvə doədə, dəşədə bə nav, şədə bə vəziyə. Beğabiliiyyəte, bəsoərişte, bebina, bəsoəvədə dumbilişton bəmə rəhbəratə kardədən. Çəyo votedən: "Azərbayconədə elmi inkişof ni, ixtiro, kəşf ni, dınyo ən befərə məmləkətonsən bə dum mandədəmon":

**De tarifi kardən dəvə,
Bəsoəvodi doedən bə və...
Dı kərə dıy nıznəkəson
Eqmən bə puli xəzon.**

Xanəli müəllim dəştə şagirdon.

bə tolişi səyvonəti, bə Ğərəboği ozodəti mibarizə bibe Xanəli isəton iştəni mibarizə cəbhədə zinedə, bə harrujnəni hadison iştə minosibəti

caz, tojə nəfəs histe. Məsələn, "dil o karde, dil şo karde..." tolişə təbiə frazon hay iştə vırəş histe. X.Tolişi lirikə Ğəhrəmon vındəmonə şəvədə dəştə pəvəndi joğə nozə kardədə, bə həmonə frazon tojətə vardedə:

**Çımı dilə ho karde,
Vındəmonə şəvədə.**

Yaxud " şəv dəvarde, şəv orəxe, şəv ruj be..." ha joğə sıxanəon lirikə şeironədə, klassikə poeziyədə ve oko doə bedən. Xanəli Tolişi təsvir kardə aşiq ın fik - fami təmom co cur ifadə kardədə: Hicroni sutə - mincir kardə şəv eşği Həşi pəmedə okuşədə - emardədə; yəni aşiq anədə əzobi bəpəştə baştə yo rəsədə, kom sedə:

**Hicroni şəv emarde,
Eşği həşi sivedədə!**

Çımışə kamişi sinnin biə Xanəli Toliş həmonə çəkə həmrə, pokə inson, yolə şəxsiyyəte. Çəmə boyli - bilə minasibəton, milliə hərəkətdə, sənətdə bə ico fəaliyyətdə be, şair Xanəli Tolişi ofəyəkəni haxədə çımı tədqiqaton (oturneyəti) nuşu doədə ki, çımı bəçə ofəyətə iyən şəxsiyyəti ve hurmətim histe.

De dilosixtı bovə kardədəm ki, Xanəli boyli peş hafta sinin mənəyonə umur dəbəvoynie, dəştə dilokə şeiron, nəğməyon əməni şo bəkay!

**Hukm doedən korə pəson!
Bə səvodi cır doedənin!**

Senzura ni, sıxan ozod, nəşr karde sərbəst, çap karde bəmanə. Azərbaycani bəbi, sıxan penhandi,

Həzrəti Hüseyin və şəhidliyin uca zirvəsi

Rafiq Cəlilov
celilovrafiq@mail.ru

Hicri-qəməri təqvimini ilə məhərrəm ayıdır. Bu ay Məhəmməd peyğəmbərin(s) nəvəsi imam Hüseyin şəhid olduğu aydır. Şiə müsəlmanları bu ayı "Kərbala müsibəti ayı" adlandırırlar. Kərbala hadisələri haqqında çox yazılıb, çox danışılıb. Kimi bu hadisələri imam Hüseyin(s) xilafətə qarşı qiyamı kimi qiymətləndirib, kimisində bu hadisələrdə imam Hüseyin(s) islamın müdafiəsinə qalxdığını, bu yolda şəhid olduğunu xüsusi vurğulayır. Hər necə olsada peyğəmbər salavatullahın nəvəsi qətlə yetirilib, ailə üzvləri isə insanlığa, islamın təməllərinə zidd bir formada aşağılanmış, təhqir olunmuşlar. Bəs həqiqət necə olub? Bunu nədənsə tarixçilər sonuncu araşdırmırlar. Şəxsən həmin hadisələrə mənim öz baxışlarım var ki, mən bu baxışlarımı böyük Oxucu ilə paylaşmaq istəyirəm.

Kərbala qətləmənin, əslində bu hadisələr elə qətləmə idi, ən əsas səbəbi odur ki imam Hüseyin(s) xilafətin təməli olan biyətin Müaviyyə və Yezid tərəfindən saxtalaşdırılması ilə barışmayıb, öz ciddi iradəni bildirmişdi. Biyəti, yəni demokratik seçkiləri saxtalaşdırırlar isə, başda Yezid olmaqla bütün narazıları pul gücünə öz tərəflərinə çəkə bilməmişdilər. Pula təslim olmayanları isə başqa yolla, kimini zorla, kimini hədə-qorxu ilə biyətə məcbur edirdilər. Heç cür ipə-sapa yatmayanları isə sadəcə qətlə yetirir, digərlərini də qorxuya salırdılar. Yezidin bu özbaşınalığına biganə olmayanlar isə imamın yanına gəlir, öz nicatlarını Yezidə qarşı imam Hüseyinlə birlikdə cihadda görürdülər. Təbii ki, Yezid və onun tərəfdarları öz çirkin əməlləri olan saxtalaşdırmaya qanuni don geyindirmək istəyirdilər. Bunun üçün onlara peyğəmbər salavatullahın nəvəsinin biyət götürməsi vacib idi. Lakin imam Hüseyin(s) nəinki onlara biyət etmədi, əksinə onlara xilafətin təməl prinsiplərini bərpa etməyi məsləhət gördü. Amma Yezidə imamın biyəti vacib idi, buna görə o öz elçilərini imamın yanına göndərərək ona, yəni imam Hüseyin(s) çoxlu şirnikləndirici təkliflər etdi. Lakin imam Hüseyin(s) ona edilən bütün təkliflərə rədd cavabı verir ki, buda Yezidin xoşuna gəlmir. Qızıl dinara satılmayanları isə Yezid sinirə bilmirdi, çünki şeytana qulluq

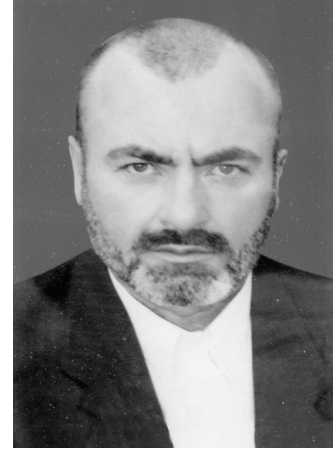
edənlər pula, dolayısı ilə şeytana boyun əyməyənlərin böyük, qırılmayan Allah sevgisi qarşısında özlərinin nə qədər mənfur, nə qədər cılız olduqlarını döndərməyə görə, özləri-özlərinə nifrət edirdilər. Təbii ki, bu cür çox davam edə bilməzdi və Yezid sınıanmış üsula-sıradan çıxarılmaya üsuluna əl atdı. İmam Hüseyin(s) və tərəfdarlarını Məkkədə sıxışdırmağa başladılar. Məkkəni tərk edən İmam Hüseyin(s) İraqa tərəf hərəkətə başladı. Təbii ki, Yezidin adamları onları qara ba qara izləyirdilər. Kərbala çölündə, susuz bir səhrada Yezidin 7 minlik ordusu sayca elədə çox olmayan imam ələhissalamın dəstəsini mühasirəyə aldı. Yezid dərhal imam ələhissalamın dəstəsinə hücum etmədi. O hələdə imamın ona biyət edəcəyini gözləyirdi. Bütün yolları bağlı olan, hətta içməli suyu belə kəsilməyən Hüseyin ələhissalam şeytanın quluna biyət etməkdən uzaq idi. İmam Hüseyin(s) çox gözəl bilirdi ki, onu və ailəsini nə gözləyir. Lakin bütün işgəncələrin şeytana səcdə qılmaqdan üstün olduğunu bilən Hüseyin salavatullah, nəinki öz ailəsini, hətta tərəfdarlarında buna hazırlaya bildi. Allah və din yolunda şəhid olmağa hazır olan 72 nəfərlik bir dəstə Kərbala çölündə-Məhərrəm ayının 10-cu günündə Yezidin 7 minlik ordusu ilə üz-üzə dur-

dular. İmam Hüseyin(s) 72 şühada ilə birlikdə şəhidlik zirvəsinə yüksəldi. Bəs İmam Hüseyin bu şəhidliyi islamiyyəyə nə verdi? Ən əsası odur ki, islamiyyət çökmədi, islamiyyət ayaq üstə qaldı. Bəs niyə Yezidə İmam Hüseyin biyəti lazım idi? Yezidə öz şəh hökmranlığını qanuniləşdirmək üçün dövrünün tanınmışlarının biyəti onun şərikiz hökmranlığına zəmin yaradacaqdı. Təbii ki, zamana təkrarlanır. Bu gündə Canımız Azərbaycanda seçkiləri arxada qoyduq. Bəs buna seçki demək olardı? Təbii ki, yox. Yüz minlərlə Azərbaycan vətəndaşı iqtidarın saxtakarlığına şərik oldular. Bu şəriklikdə onlar hamısı şeytanın rəmzi olan rüsvətlə mükafatlandırıldı, dolayısı ilə onlar da şeytanın qoşununa qoşulmuş oldular. Təbii ki, bizdə İmam Hüseyin rolunda olan bir

şəxs tapılmadı. Namizədlərini irəli sürənlər hamısı iqtidarın saxta siyahısında olmağa hazır idilər, bu gün "seçilməyənlər" iqtidarı saxtakarlıqda suçlayırlar, bəs "seçilsəydilər" onlarda şeytanın qulu olmazdılar? Bu gün müxalifət adı ilə manipulyasiya edənlər, parlamentə düşənlər nə vaxtsa bu saxtakarlıqda iqtidara dəstək olduqlarının bədəlini verəcəklərini bilmirlərmi? Təbii ki, bilirlər, sadəcə olaraq onlar növbəti dəfə satılmaq, növbəti dəfə Azərbaycan xalqını satmaq şanslarını qaçırmadılar. Bu gündə Azərbaycanda Yezidlər, Şümlülər, Əmrastılar və şeytanın digər qulları Azərbaycan xalqının hissiyatı ilə nəinki oynayırlar, hətta bu xalqı danışmaq, seçmək, insan kimi yaşamaq haqlarını belə tanımaq istəməzlər. Çox təəssüf ki, şeytanın böyük ordusunun tərkibində bizim də soydaşlarımız var. Düzdü, şeytana qul olanların milli mənsubiyyəti olmur, amma hər necə olsada şeytan qulları arasında bizim Talışların olması yaxşı hal deyil. Atropatla, Zərdüşt peyğəmbər ilə, Babək ilə, Şah babamız ilə, Həzi Aslanovla, Şeyx həzrətləri ilə fəxarətlənən bir millətin hər hansı fərdinin şeytana biyət etməsi, ən yumşaq halda arzuolunmazdır. Çünki Talışlar bütün dövrlərdə Canımız Azərbaycanın ayıq-sayıq əskəri ol-

SOYAD SONLUQLARI

Allahverdi Bayrami@mail.ru

İndi çoxları belə fikirləşir ki, hər ölkə vətəndaşlarının milli soyad sonluqları var, amma bizimki yox. 1993-cü ildə MM qanununa görə -Lı(4), -zadə və sonluqsuz soyadın olması qəbul edilmişdi. Onda da nəzərə alınmadı və indi də yada düşmədi ki, Azərbaycanda 3 aboragen etnoşalq birliyi var: 1) irandilli xalqlar (arilər: tat, talış, kürd...) 2) iber-Qafqaz xalqları (ləzgi, avar, udi, inqiloy...) 3) türksöylü xalqlar (türk, tərəkəmə, ayırım...); Deməli, bizdə bu 3 etnoşalq ailəsinin soyad sonluqlarının olması labüddür.

Məsələn, mübahisə edən hər iki tərəf (Nizami Cəfərov və b. -- Araz Əlizadə və b) Gürcüstanı öndə çəkir. Amma anlamaq istəməzlər ki, -dze, -şvili, -ani, -ya fəmiyyəti sonluqları haradandır? -- Etnotərkibin zərurətindən! Bəs bizdə niyə təkə bir etnos (yalnız türksöylülər) nəzərə alınır? Axı Azərbaycan Respublikasında 23 aboragen xalq mövcuddur! Çünki türkləşdirmə siyasəti gedir! Bəs niyə 1993-cü il qanunu yerimədi? -Zadə sonluğunu aradan götürmək üçün mü? - onu dəyişmək vacib oldu? Yoxsa prezidentlərin və digər ali şəxslərin -ov, -yevi adlarının üstündən götürməkdən imtina etmələri? Belə sualları ortaya qoyanda quyruq bulayanlar deyirlər ki, bu qanunlar hazırda olan üçün deyil, sonrakı nəsillər üçündür.

Ayıb olsun! İndiki nəslə ağ günə çıxardılar ki, gələcək nəsillərin qayğısına qalırlar?

Azərbaycanın aboragen xalqlarından biri olan talışların soyadı əsrlər boyudur ki, mövcuddur və bu gün də qüvvədədir, yeni soyad götürmələrinə ehtiyacları yoxdur. Lakin həmin soyad sonluğunu Azərbaycan Respublikası Qanunu ilə təsdiq və təsbit etmək məhəl bir iş olub. Çünki buna ölkədə baş alıb gedən türkləşdirmə siyasəti mane olur.

Talışların soyad sonluğu samitlə bitənlərdə -i, saitlə bitənlərdə sonluqsuz fəmiyyətlər olmuşdur və indi də belədir. Məsələn: 1) Əhməd Merzə, Bayrami Bəhlul... 2) Hənifə Həsən, Əğəzizadə Naib...)

Bu reallığı MM deputatları çox gözəl bilirlər və o millət vəkillərinin neçəsi də talışdır, yaxud talışsoyludur, bilməmiş olmazlar. Bəs niyə bu reallıq qanun layihələrində öz əksini tapmır, müzakirələrə çıxarılmır? Çünki bizdə türkləşdirmə naxoşluğu var!- Oğlu, -qızı, -gil nə vaxtdan soyad sonluğu olub? Yeddi əsr -i, -vi, -yi (Xaqani, Nizami, Kişvəri, Xətayi, Mövləvi, Ələvi, Şirvani...) sonku 3 əsrdə -zadə (Axundzadə, Rəsulzadə, Məmmədquluzadə, Vahabzadə, Lütvi Zadə...) -ov, -yev (Bünyadov, Əliyev, Nərimanov...) sonluqlarını təxəllüs və künyələrində saxlayan Azərbaycanın yüzlərlə dahi şəxsiyyətlərindən imtinamı etmək istəyirlər? Məgər onların soyadlarındakı sonluqlar bütün nəsillər üçün bir örnək, bir nümunə deyilmədi? Yoxsa onları azərbaycanlı hesab etmirlər?

Müsibətli günlərimiz hələ qabaqda imiş?!!

Redaksiyadan:

Azərbaycanda soyad sonluqları mövzusu aktual olduğu üçün mövzu barədə yazılar davam edəcək.

Çəmә əzizə "TOLİŞİ SƏDO" qəzeti handə ğuryğtinə tolışon, Əhəd Muxtari:
həkkədə in nviştəyonum ğissə məzmun, 18 sor çı muddəti ku bə nav "TOLİŞİ RƏDİO"ədəm votə. Bə vaxti çımı bə maqnit lenti nviştə sədom mandə ni.
Baçəy qoroşən çəmә tolışi məholi ğuryətinə iyan mərədə şair Əhəd Mxtari xatir:
əbədī karde qorış im yazim pidəme "TOLİŞİ SƏDO" qəzetədə dərc bibu.

Zəmini, osmoni, ins di cinsi iyon har şey yaratmışkardə Xido, har milləti bə duzə ro dərət karde xoto bəvonış çəvon nənə zivonədə qəp jə Peyğəmbəriş viğandış. Odəmondə i dastə bə Xido viğandə Peğəmbəri sixanonşon məsəy bə duzə roy oməyn., ve odəmon di şaytoni nişon doə roy şin, qino soyb bin. Baçəy qoroşən insonon miyonədə di ğəri (di tirəti) eqiniy. Zulüm peşə bə ərs. Zolimon çı məzlumon ğotil bin. Joğə nohəxəti vində Pərvərdigar har milləti dilədəy i dasə insononış vijnij ki, əvon çı milləti kəşə zulmon, dardən, dili piyyəvon diştə ağıl hiss bikan, diştə dili sute sute, poş-mincir be-be binviştən. Xido xələk kardə bı joğə həssosə insonon nviştə kəson iyon şairon votdən. Ha milləti iştə nənə zivondə nviştə şaironış bedə. Şukur bibu bə xido ki, Tolışi xələki dilədə nviştə şairon şe-şe ve bedən Əvon iştə xələki dili ruşnən. Çəvonədə Zulfuqar Əhmədzadə, Şəkər Aslan, Xənəli Tolış, Tofiq İlhom, Əli Nasir, Bəxtiyar İzzətov, Məsud Dövrən, Tofiq Həsənli iyon ve-ve co şairon.

Çəmә məholi şairondə qıləyon çı zəmonə təbinə şair Əhəd Moxtare. Mı di Əhəd Moxtari dəçəy nviştə şeron vasitənə tanış bədim. İkərə əy iştə nviştə "Çımı dili ğismətiş" şərə kitobçəş bəmi ərməğanış karde. Əçəy nviştə bə kitobədə çəmә tolışi məholi ğəşənçəti, əçəy xələki mərdiatiku, dili təmiziatiku, dustiatiku, sofə məhəbbətiku iyon bə deşmeni, bə miftəxoron, bə zolimi kardə nifrətiku dili sute-sute nviştəşə. Odəm həmunnə şeron handə-handə bə Xido şukur kardə ki, boştə xələxiro joğə şairə avlodniş olşəy.

Əhəd müəllimi nviştə kitobi sifətiminci şerış baştə yolə boyli "Əbdulla

bivəm az" nomədəş nviştə. İmən çı tolışon yolu-ruk zine timsale. Bə şeronədə handədəmon:

Namə dilbe, xəyə das,
 Çəşiş - Haftəşmə honi.
 Şəvi-ruj ğəssəm əhəy
 Diy cəmətə bəçəy conı...
 In sixanon Tolışi məholədə jimonkardəodəmon timsolədəy. Əhəd müəllimi nviştə şeron be həyəconi hande bedəni. Odəmi dil bə təlatum eşədə:
 Otəş beştə bəçəmə nav,
 Dilədə tarsimon ni!
 Va eğətdə ro-rizon,
 Conədə larzimon ni!
 Zulm bə ərs peşədə,
 Çəşədə arsimon ni!
 Həxi roədə ğibonşə
 Kinonimon, zoonimon!
 Ğiryət çəmә xunədəy,
 Əmə tolışonimon!

Bə kəlimon diə bikan. Inson bəpe çənə iştənənə zivoni çək bizno ki, di joğə hosənə sixanon yolu fikrə şer binviştə.

Bəbol kiye,zolım kiye,
 Fə-rəfinə zindəmon.
 Votə şair peşə nviştə ki, əmə "çeki kardə bəndəmon". Bı şərədə Toləşon əğidə oşko bedə. Dı sa soron ovi-otəşi dilədə patə bə tolış ujon iştə din inonış noğə kardə. Tolışi zivon joğə zənqine ki, bı zivonədə nviştə sixanon bə co milləti zivoni hələm-hələm peqordini bedəni. Çəmә Əhəd Moxtar çı sixanı xəzinəy.

Həni odəmon bən səğol, neçi, hirs,
 Vəşə, tatə zil bə hay iştə qoni.
 Həni peşiyə səbr, hovsələ sırıs,
 Tikimon dəğandə bəyəndi conı...

"Ğiyzi əməniş hişk ka" nomədə in şer, oxnə soronədə xələki eqiniyə hiçə ruşqoriku votədə.

həxədə şairivotə sixanon odəmi dili kəbob kardə:

Niştə dədə kədə çanqlə kinə,
 Zoon co məholdə ejedən lonə.
 Çəmә tukonədə pıxədə çinə,
 Nili kırınqomon, diəro pərdəmon,
 I qəv bəndəmon, i qəv sirdəmon...
 Joğə şeron handədə odəmi dil sutedə, mincir bedə, bəşə dəştə ki, in zulmi zine-zine kardə soybış heste.
 "Ümim həni mandəni" nomədə şərədə şairi pidaşə qıləy zəv bə dınyo bo ki, həxi çı nohəxi bisonə:
 Adam-Həvo beşədəni vəştiku,
 Si bedənini yəndi əvon liştrku.
 Kəynə bəme Babək çəmә peştiku?
 Mərd pevatdə, jen sio dime,
 zandəni...

Əmə, çı zəmonə qıləy vaxti rast oməmon ki, nohəx bə həxi zu omədə, nəkə peqardə bəq bə, alim peəçin bə, nəsihətə sixanon ğırbişni ni, həyo roşbə de bə osmon, zolim iştəni mırvətini zində. Nomerđ ğuryətin bə ğələm doydə. Ğələm çəvon dasi çuləy. Çiçəvon pidaşə joğəon kardədon. Bı həxədə "Bovə məkə" şərədə Əhəd müəllim ve çək votədə ki:

Əğəm bivoton ğiyomətə,
 Osmon rijyə, zəmin təkə,
 Mitolə do viziz vərədə,
 Sıpə ələf, asp qujd hardə,
 Hə siredə - şoxış beka,
 Bənd qılə bə, diyomonən
 Qınıə qınıyə bə hişk,
 Moyağoton Mistonədə
 Ğəndən molışk, bovə bıkə...
 Əncəx i ruj bivoton ki,
 Çı zolimi mırvət hese,
 Çı nomerdi ğiryət hese,
 Bovə məkə, bovə məkə!
 Mələme ki, çı har zəmonə iştə şaironşon bedə. Çəvon i poə bo i tiki

ÇƏMƏ DİLİ RUŞNƏ - ƏHƏD MUXTAR

Vəziyyəti şe-şe hiçbe qorış çəmә isətnə cıvonə avlodon iştə çəşon peğətə beşən şən bə ğoribə məholon. Bı nuni qoroş bə xələki zulüm kardəkəson tarif kardən, ərbəbon tarif kardən, vəzifə də bə kəson yaltağəti kardədon. Qılə vijniyə şairon hestin ki, çəvə nun hardədon, bə xido şukur kardən, co kəsi doə qəndimə nuni minnəti peğətə boştəno ar zındən. Joğə şairon, xələki vəziyyəti, iyon çı zəmonə ovəynəy. əvon çı xələki dilədə bənə ruşnə vəşədon. Be mubaliğə vote bəbe ki, çəmә Əhəd Moxtari nviştə şeron isətnə zəmonə duz nişon doə ovəynəy. əçəy "Ərəbəmon tulədəy" iyan "Dövrən peqardə" nviştə şeron handə kəs mətəl mandə ki, şairi in vaxtənə çıcura duziş peğətə: "Ha kəsi dard işələy, peğətəşə çay kulədəy...", yainki:

Hay qılə dukon oka,
 Səydən, vərədən, havatdən,
 Kəsi bə kanə şavlo
 Çəy taniku evatdən,
 Amburə do, nilədo
 Dı rəğ-rişə pevatdən...

İsətnən bə coqlə nviştə şeri fikr bəndən: "Lorunon handən, bılabilon ləlin..."

In kəlimon handə kəs fikir kardədə ki, bəpe çı curə yolə dili soyb bibiy ki, xələki joğə soyə sixanonədə purə mənaynə şer binviştəy.

Yolon ve çəkə sixanonşon oğotə bə peşə: "Çəkə dusi çətinə rujədə, çəkə həmrə bə ro beşədə zine bəbe". Həyf ki, isətnə vaxtədə dısan mandəni, həmrəonən gin bən. Ha kəs diştə coni oluzə, iştə həyadəy. Joğə bızın dınyo oxo omə rəsə. Bı həxədə Əhəd Moxtar "Cayli mandəm" nviştə şərədə ve çək votdə:

Gin bən, xəyə dason gin bən,
 Həmrən gin bən, duson gin bən,
 Xıdoku ətarson gin bən,
 Dı kəfiron cayli mandəm...

Əhəd Moxtar yol-ruk zınəkəşə, təkəbburatiku ve-ve diəroy. Joğə odəmon hejo Xido nəzərədə bedən. Çəmә hurmətinə şair Şəkər Aslanı həkkədə nviştə şeri handədə çı yolə ustotəi şoyd bədomən:
 Zındəm xələki roədə çıçon kardə,

Çiçi dikbir votə, çiči ebirdə...
 Bə dınyo tı rosə "Sixan"ı vərədə,
 Co şeyon hədərin, həmmə qırd lope,
 Sixan iştə sixan, qəp iştə qəpe...

Əhəd müəllimi kitobədə isətnə şairon noməyon yodo bekarde bəni. Əncəx tolışi şairi nomi binə ənəy, ve yolə şair Zulfıqar Əhmədzadə həxədə poeməş nviştə. İştənən qıləy vaxtədə ki,

"Fıtrə doydəş, codi vindəş,
 Dust nəvədəş, loti vindəş,
 Çeki kardəş, bədi vindəş..."

Şair dırist bovə kardədə ki, insoni sıvoy bevacə ruji, çəkə rujişən heste. Əçəy "Arçioni otəşə ov" nomədə lirikə poemə şayku-bəpo bo diləno inom, bə çəşono ruşniy.

Əhəm Muxtari nviştə "Çımı dili ğismətiş", şərə kitob çı ve çəkə rubaion, nəsihətə sixanon, ğəzalon, lirikə şeron xəzinəy. Ə şeron ha kərə tikrar-tikrar handə kəs mənəvi zövq saydə. Çı şeron kali qılən çəmә xoş omə muğənni Baləğlən Əşrafəvi sədoədə məsəcədə kəşpor okərdəmon.

Dı təssuf hissi vote lozime ki. Əhəd Moxtar ve cıvonə vaxtədə iştə dınyoş dəyiş kardışə. Xido tını rəhmət bıkə, çəmә dili ruşnə Əhəd Moxtar. Tı hejo bənə təməzə dili çəmә yodədə bəmandəş. Tı bəçəmә xəlxiro qıləy çı voşniy ki, çəy ruşnə deto bə ğiyomətə bovəşə. Tı diştə mijə zil peğətə-peğətə iştə umri bə sə joy. Dıştə mijə zil peğətə kəs həm xələki, həmən sənəti ğədri ve çək bəzne. Xido iştə ruhi şə bıkə çəmә xələki Əhəd Moxtar!

Geologiya-mineralogiya elmon namizad:
Haci Cahangir Xansıvo
 07.07. 2010-ci sor

Çı redaksiyəku: "Talış sedo" qəzeti 3-ci nümərə fevralə manqada beşə. Yazı di dərc be qornə həm çı Haci Cahangiriku, həmən çı "Talış sedo" handəkəsonku üzrə pidəmonə, bixəşşən.

Hörmətli "Talış sədo" qəzetinin Oxucusu, biz böyük Talış Zülfüqar Əhmədzadə haqqında bəzi yazılar vermişik. Zülfüqar Əhmədzadənin doğma Talış dilində yazdığı şeirlərinin bəzilərində dərc etmişik, lakin Zülfüqar məllimin Talış diyarı, Talış xalqı üçün cəbalarını tam vermək üçün onun həyat və yaradıcılığını yenidən, bu dəfə daha dəqiqliyi ilə araşdırılmış, Talışları gözü götürmənlərin "Zülfüqarın qərbi Azərbaycandan gəlib" kimi əsaslı sərəsəmləmələrinə ələ böyük Zülfüqarın yazı və məqalələri ilə cavab verilməlidir. Biz "Talış sədo" olaraq Zülfüqar məllimin zamanında yazdığı bəzi yazı və oçerklərini təkrar dərc edərək böyük Oxucumuzun mütləsinə veririk. Beləliklə, Zülfüqar məllimin ilk Talış əlifbası haqqında 1930-cu ildə yazdığı tənqidi yazısını böyük Oxucumuzun diqqətinə çatdırırıq.

Suralar İttifaqında əkəliyyətdə qalan millətlərin mədəni səviyyələrinin irəliləməsi üçün hər gün yeni-yeni müvəffəqiyyətlərə təsədüf etmək hər kəs üçün mümkündür. Şuralar Azərbaycanında dəxi bu məsələyə xüsusi əhəmiyyət verilir.

Erməni, gürcü, yohudi və bu kimlərin ana dillərində çoxdan bəri məktəb və qeyri mədəni müəssisələr davam edir. Son zaman hamıya məlum olduğu kimi mədəni və ədəbi zövqdən məhrum və ən geridə qalmış Talış xalqının mədəni səviyyəsinə yaratmaq üçün firqə və hökumətimizin tərəfindən ilk dəfə olaraq, tarixi bir təşəbbüs olundu. Buna əsasən X.M. K.-nin kollegiyası 19 fevral 8 nömrəli və 4 iyun h.s. 20 nömrəli iclas protokollarında 29-30-cu tədris sənədindən başlanaraq, Talış məktəblərinin birinci qruplarında Talış dilində tədris etməsi üçün qərar qəbul olunmuşdur. Buna görə də Talış məktəblərinin birinci qruplarında tədris etmək üçün ilk dəfə olaraq, "İminci kitab" adlı əlifba tərtib olunub, təbii-dən çıxarılmışdır. Əlifbanın müvəffəqiyyət cəhətləri vardır. Əsrlərdən bəri ərəb, fars, türk və rus dilləri təsiri altında sıxılaraq, öz doğma dilini unutmuş halına gələn Talış zəhmətgeş xalqının birinci dəfə olaraq, doğma binasında bu əlifbanın olduğu belə böyük müvəffəqiyyətdir. Fəqət bu əlifbanın nöqsan cəhətləri də əz deyildir. Ümdə olaraq, dil etibarilə əlifbada olan nöqsanları götürəlim:

Məncə əlifba tərtib olunarkən, dil etibarı ilə hamıdan artıq ictimai-siyasi cəhətlər nəzərədə tutulmalı və beləliklə də yalnız Lənkəran Talışları deyil, ümumi Talışların və bil-xəssə türk, fars və ərəb lisanları təsiri xaricində bulunan Talışların dilində yazılmalı idi. Nə isə məqsədimizin əsasını təşkil edən bu cəhət, müəlliflər tərəfindən unudulduğundan,

Talışların ictimai həyatında təəssüf ediləcək qədər əlifbanın qiyməti əksilmişdir. Dil etibarı ilə əlifba ümumi Talış dilində deyil, pək məhdud dayırda (Lənkəran şəhəri və ətrafında) işlənən türk və farslaşmış bir dildə yazılmış. Əlifbanın ibtidasında (8-9-cu səhifələrində) yazılmış "nənə" (ana), "dədə" (ata) sözləri türkçədən alınmış, doğma Talış dilində: "mə" (ana) "pə" (ata) deyilir. İxtisar üzrə deyildikdə: "mə" "pə" deyilir.

12-ci səhifədə cocuqlara hayva şəklil göstərilib və buna dəxi "Bib" adı verilir. Halbuki, Talışlar hayvaya "bib" deyil, "bi" deyirlər. Fəqət ərəb və şəhər ilə sıx əlaqədə olanların türkçəşmiş dili Talışların səgil kəlmələrinə yatmadığı üçün "bib" deyirlər.

Maraqlı burasıdır ki, əlifbanın 18-ci səhifəsində biri digərinin ardınca göstərilir: "bib doədəy" (hayva ağacdadır), "Bibi ak ka" (Bibi tərləmişdir). Burada cocuklar çəşirilər-Bibimi (atanın bacısını) yaxud hayvami tərləmişdir. Hələ burasını dəxi qeyd etmək lazımdır ki, Talışca atanın bacısına bibi deyil, "Məmə" deyilir. Buna baxmayaraq, kitabın hər yerində "Bibi" göstərilmişdir.

Əlifbanın 13-cü səhifəsində birinci dəfə olaraq, kədin adı göstərilərkən, "Bikə" adı göstərilir. Talışlarda "Bikə" adı olmaz və bəzən bu ad talışların gülüncünə belə səbəb olur. Çünki "i" yerinə "ı" qoyulduqda "Bıkə" olur. Bu dəxi yaxşı mənə vermür. Buna görə də şəhərdən uzaq yaşayan talışlar bu adı istehza ilə söylərlər. Çünki zəton Talışlar, kəlmə ortasında olan "ı"ləri "ı" oxuyurlar.

21-ci səhifədə "tor" sözü qəti türkçədir. Talışca "Dom"-dur. 71-ci səhifədə "Gapu" sözü dəxi türkçədir. Talışca "Bə"-dir. "Çələ" (sürü) deyil, Talışca sürüyə "qələ" deyilir. "qələ" isə Talışca qala deməkdir. "Çijo" (yaylak) deyil,

"Yeni məktəb" jurnalı, 1930 1-2 "İKİNCİ KİTAB"

M. NƏSİRLİ VƏ İ. MÜRSƏLOV TƏRƏFİNDƏN TALİŞ MƏKTƏBLƏRİNƏ MƏXSUS YAZILMIŞ "İminci kitab" ADLI ƏLİFBƏ HAQQINDA MÜLAHİZƏ

Yaz: Əhmədzadə Z.

Bədii cəhəti

Kitabın bədii cəhəti olduqca pozğun, öylə ki, nə cocuq və nə də böyüklər də bədii zövq oyatmağa qabil deyildir. Müəlliflər şair olmadıqlarına baxmayaraq, nədənsə ixtisaslarının pək xaricində olan bu vəzifəli dəxi öhdələrinə alıb, nəticə etibarilə kitabın bədii cəhətini öz inadlarına sədəqə etmişlər. Misal üçün aşağıdakı mənzum parçanı alalım:

Kotən (kötən)

Pıram kotən dəbəstə,
 Pənc qitəş həyvon dəbəstə,
 Şəş qıləş kəl çə qıləş qə,
 Ha, ruş şedəmon əmə əyo
 Lonun tlonədəmon,
 Ələlə rəğon peçinədəmon.

Bu şerdə olan vəzn və qafiyə pozğunluqdan başqa, mənacə dəxi pək düşkündür. Ümumiyyətlə kitabda olan mənzumələrin nə şeyriyyəti və nə də zövq verici mənası yoxdur.

Tiplər haqqında

Kitabın bəzi mühüm tipləri məhəlli həyatı (Talış həyatını) mütləq təsvir etmir. Məsələn: 9-cu səhifədə göstərilmiş ata tipi, Talış tipi deyil, dağ qarabağ tipidir. 15-ci səhifədə nəhrə tipi dəxi Talışların tanımadığı belə tiplərdəndir. Talışlarda üç ayaq dirəyin arasında çalxalanan təxtə nəhrələr olmaz. Sarı gildən qayrılmış səxsi nəhrələr olur ki, bunu da yerdə yumşaq bir parçanın üstünə qoyub çalxalalar. Təxtə nəhrələr Qarabağ, Qazax və Gürcüstanın maldarlarında olar. 21-ci səhifədə "Bor", (pel) şəklil dəxi Talış tipi deyil. Başqa bu kimi bir çox məhəlli həyatı təsvir etməyən tiplər vardır.

Talışca bir neçə adamların bir yerdə uca-dan səsənləməsinə yaxud sas-səşə verib, bir canlıyı ürktülməyə "ğijə" deyilir. Yaylaq isə Talışca "qıyo"-dır. 48-ci səhifədə və başqa bir çox yerlərdə -çox sözü yerinə "Bərk" kəlməsi işlənilmiş məsələn: "Bı cüdədə bərk moy bedə" (Bu arxda çox balıq olur). Əvvəla "bərk" sözünün türk sözü olduğu bəllidir. "Bərk" sözü yerinə "vey" sözü işləndiyi, həm Talışca, həm də mənalı olardı. 49-cu və başqa səhifələrdə dəxi "Əvvəl" sözü təkrar edilir. Bu söz ərəbcedən alınmış talış ruhani ziyalıların dilidir. Kütlə arasında "əvvəl", "deyil", "navko" işlənir. 54-cü səhifədə "Pişik" sözü Talışca deyil, Talışca "Kıtı"-dır. Kitabın hər yerində-qaçmaq- sözü "Vite" və --uşaq-sözü dəxi "əğil" göstərilir.

Mən qeyd etməliyəm ki, nə Lənkəran mahalında yaşayan Talışların çox hissəsi və nə xaricdə yaşayan yüz minlərlə Talışlar "əğil" in nə olduğunu bilməzlər. "Vite" sözünü isə (ələmək) sözündən bilirlər. Çünki ümumiyyətlə Talışlar ələməyə "vite" deyirlər. Məsələn: "Bivit" (ələ), "vitedə" (ələyir) və ilaxır..... Türklər arasında bəzən - qaçmaq -yerinə çıxmaq işləndiyi kimi, "vite" sözü dəxi bu kimi güllüncə bir sözdür. Talışların ictimai dilində: "tılə" (qaçmaq), "Bıtıl" (qaç), "tiledə" (qaçır) və ilax. Habelə "Əğil" sözü "hırdən" yazılıydı, ümumi Talışlara məlum ictimai bir söz olardı, və bu kimi dəxi "ser" sözü "zer" (əzgil) yazılıydı, hər kəsə bəlli olardı.

Kitabda yüzlərcə bu kimi türk, fars, ərəb və Talışın ictimai sözü olmayan kəlmələr vardır. Kitabın qiraət qismində olan cümlələr çox yerdə Talışca deyilir, türkçənin təhtüllüfüz tərcüməsidir. Hələ uzağa getməyərkən əlifbanın üzərində yazılmış ilk cümlələri (kitabın tərifi) götürəlim:

1. "Bo zəhmət məktəbon pəda-

ğoji və dərsə kitob" (Zəhmət məqalələrinin pədağoji və dərs kitabı). Talışca bu cümlə pozğun və yanlışdır. "Zəhmət məktəbon pədağoji iyon dərsə kitob" yazılıydı, Talışca ifadəsi həm doğru və həm də müntəzəm olardı.

2. 50-ci səhifədə: "çı lenini inqilabçiyə bivə əleksandrimonən şəkil vinde" (Leninin inqilabçı qardaşı Aleksandrın şəklində gördük), Burada dəxi: "çı Lenini inqilabçiyə bivə əleksandrı şəklimonən vinde" yazılmalı ki, Talışca doğru mənə versin.

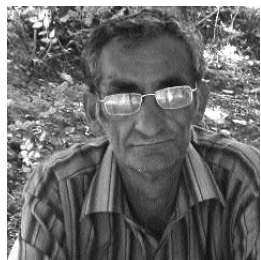
3. 67-ci səhifədə "Dədə çə ərəbçiyonku parsə: çič bardən?" (ata ərəbçilərdən sordu: nə aparırırsınız?) demək istəyirsə də, ifadənin Talışca doğru olmadığından, dədə arabaçılardan soruş: nə aparılır? çıxır. Talışca ifadə doğru olmaq üçün: "dədə çı ərəbçiyoku parsəy: çič bardən?" yazılmalıdır.

Xülasə əlifba türk, qismən fars və ərəb dilləri təsiri altında yazıldığından, bu əlifba heç də Talışların ictimai lisani olə bilməz. Müəlliflər çoxu- luqdan şəhərdə yaşayaraq, zəhmətkeş geniş Talış kütlələri ilə həyatda sıx əlaqədə olmadıqları üçün Talış sözləri yerinə türk, ərəb və qeyri terminləri işlətmək məcburiyyətində idilər. Müəlliflər Talışca bildiklərinə əmin olmadıqlarından, bəzi terminləri iki-üç şəkildə- bir yerdə bir cür digər yerdə başqa cür göstərilir. Məsələn: "imruj-in ruj", "maşğədə-maşdə", "təvilə-təvlə", "ğiləy-qıləy", "dı hovə-də hovə", "həste-hese", "zimson-zimiston" və ilaxır...

Əlifbanın quruluş cəhəti

Kitabın quruluş cəhətində dəxi pozğunluq vardır. Kitabın əlifba qismii üsuli sevti üzrə qurulduğuna baxmayaraq, çox yerdə səslil hərflər kəlmənin ortasın-

Şılə kaqi nəğl

İbrahimxəlil Sovgət

VƏTƏN

Vətən - çəmə kəşə nəfəs,
Vətən - bə dil dəşə həvəs...
Vətən - çəmə şecri zizə,
Dədə-bobon linqə rizə,

canqə rizə...
Xunim sıə ranqə rizə...
Vətən - çəmə həmə,
bitov,
Sutemoni ənşandə ov...
Vətən - əmə mardə vaxti,
dəşandə ov...

TİNƏN QİLƏY KİNƏBİŞ...

Tinən qılə kinəbiş,
Bə ha kəsi şin əbiş...
Çımı vəkə perəxəyş,
Co bılbili lonə biş...

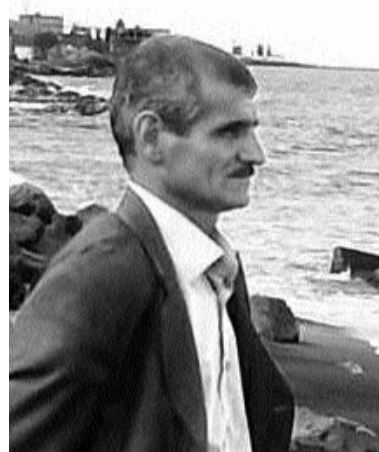
Tinən qılə kinəbiş,
Pəydonibə donəbiş,

Bəçmi aşi enoməyş,
Co ğəzəni donə biş...

Tinən qılə kinəbiş,
Haftə-haftə qin əbiş...
Hiç ki tiko nəparsı,
Komrə şəbiş? Kinə biş?

Tinən qılə kinəbiş,
Bəxtikom eqinə biş,
Ha bınəvım, qino biş,
Qırdə biş, itonə biş...

Tinən qılə kinəbiş,
Berdəmədə "divnə" biş,
Az be ıstı dədə bim,
Tı be çımı nənə biş...

Həbibə Heybət

E-mail: heybathebib@rambler.ru

Qıləy hest bı, qıləy ni bı, ve-ve vaxt çimiko bə na iqlə tolışə məholiko qıləy piə jen jıyədəbi. Əvi hiç kəsiş ni bı, hese-ni iqlə şılə kaq bı. Piə jen ısta küməkə əjjiy, kaqiroş kümə püsəkə (eyvan) lonə tümə kardəbi. Piə jeni sin (yaş) veən bıbü, əv ham zirək, haman ki, koy çəmi əzinbəkəs bı.

Bəle, piə jenə nənə ha maşqədə kaqi noə üə (moğnə) peəqəti aşi bə vijor. Əvi həvate bə peştə lozim bə hardi-həşi əstəni. İmion vote lozime ki, şılə kaqi noə üə

(moğnə) yol be qoroş odəmon bəvi çəkə pül ədəyn. Dıbı jıqo piə jen ısta qüzərani bə ro ədəy, lozim bəyde bə hamsünən koməkəti əkəy, yəni pül bə ğarz ədəy. İ rüjən ve bic bə qılə vişə həyvən - rıvos piə jeni kəy paylo dəvardədəbi. Şanqovəsə bı, tori-mori eqınıdəbi. Rıvosi piə jeni kaqış vınde. Dı rüj be ki, bə çəy qəvi hiççi qınıy nıbe, vəşənıko rıvosı səy bə qij şədəbi. Rə-rə dəşı bə so. Vındeşə ki, kaq şılə. Şoy-şoy karde ki, kaqi rohət bəqatem. Im vaxt piə jen küməkə bə benton beşı. Rıvosi vındəcəğın har şe bə sə dəşı. Bə ğəror omə ki, rıvosı bə dast biyə, peşə çəy səyko bıvaştı, yəni əy bıkaştı.

- Rıvosə boli, xəş oməyş, tı bəki, iğni bəki?!

Rıvos rə-rə damə bı:

- Piə jen, az ıstı şılə kaqiro oməm.

Piə jeni vote:

- Rıvosə boli, çımı şılə kaq qıləy astə, qıləy püste. Əv tını i kə-rən fər-fəri si nibəkay. Tı boy dəmi bımand, az ıstı nəho, çəştə, şanqonə bədom. Hiç dardı-bəlo nibəbe, bəhə-bıhıt. Rıvos tikəy bə fik şı. Taməkəroti bəy zü omə. Bə piə jeni votə qəron bovəbi.

Toyki bə zəmin emə. Şanqonə harde vaxt rəsə. Piə jenə nənə pı-lo-kükü patəşbi. İstarəş şışə nimçəkə, rıvosiroş sıqoləpəodə eka. Rıvosı vote

- Bəmıro nümçəkə pılo ekə.

- Tı mırdoliş, ğabi vi bəkəş.

- Piə jen - piə jen, ıstı şılə kaqi bəbam ha!

Bəbolə piə jen rıvosı votəy bə vıre rosni. Çəy peşomə koonən təkrar bin. Rıvosı həni vote:

- Piə jen - piə jen, ıstı şılə kaqi bəbam ha!

Hite vaxtomə rəsə. Piə jen bentonıko rıvosı jio cınd(cındır) oğande. İsta vıreş kümə dıləkə lef-nolıko düz ka. Rıvosı piə jeni lef-noli tələb ka.

- Tı bü dodəş, bə kümə dəməşi!

- Piə jen - piə jen, ıstı şılə kaqi bəbam ha!

Bəloc mandə piə jen bımion rozi bı. Rıvosı hələ co fikonən hest bı.

Piə jeni lef bə rıvosı səy edo. Qırəvəş kay, kəy bə peştıko nin kardə ambürə ləvoş peqate. Qədə-qədə lefiş rost ka, çəxtə züş hest bı bə rıvosı səy təpə ləvo evarde. Piə jeni rıvos əxtə jə ki, çəvi con beşı.

Nəğl iyo orəxə. Həvoko se qlə sef eqını; ilə çımı, ilə nəğli handəkəsi, iləən bə handəkəsi qüş doəkəsi. Ne, ne, sefon həmə bırasən bə nəğli qüş doə hırdənən (əğılən)!

P.S. De tosə ıstətnə vaxt tolışon arəko jıqo məsəl heste, votedən: "Mandə çə piə jeni şılə kaqi vıredə".

Çəy lətifə bıdə bəməkə dürəo bıbü.

Rza Musayev

Əsas əve cıfdəş bıbo
(Bə Nərimon Azəri cəvob)

Əsas əv ni, sədəş bıbo,
Əsas əve, cıfdəş bıbo!
Sədəş nıbo, bə vəc bome,
Vay bə ruji cıfdəş nıbo:
Rujıqorış bevcə bome!

Cıfdəş bıbo, kədəş bəbe,
Harçi əçəy vədəş bəbe.
Luzış bəbe, qədəş bəbe,
Nənəş bəbe, dədəş bəbe,
Cıfdəş bıbo, sədəş bəbe!..

Cıfdəş nıbo, tələf bəbe,
Xəşəl bəbe, aləf bəbe,
Vey bevcə xələf bəbe,
Qəmış, qədəmış səf bəbe,
Oxo ruji əv məf bəbe!

Cıfdəş bıbo, məclisədə
Lap petono vıreş bəbe,
Dimo həyo, sıreş bəbe,
Sədəş bəbe, nıreş bəbe,
Asbış bəbe, kırış bəbe,
Nığəş bəbe, mırış bəbe!

Cıfdəş nıbo, dardış bəbe,
Tovsonədə sardış bəbe,
Poymol bəbe lınqon jiton,
Lıxməş bəbe, qardış bəbe!
Oxo i ruj mardəş bəbe!

Cıfdəş bıbo, jeni tonə
Hurmət bəbe, xotoş bəbe,

Bıyəş bəbe, dodoş bəbe,
Vişəş bəbe, bıtoş bəbe.
Villa-boğon budoş bəbe,
Topu-tıfanq bə duş bəbe!

Bə Hac bəşe, Xıdoş bəbe,
Sə ğotıədə sədoş bəbe,
Cıfdəş bıbo, qeniş bəbe,
Teniş bəbe, feniş bəbe,
Şəş- haft qılə jeniş bəbe!

Vay bə ruji cıfdəş nıbo,
Bı dınyədə be jen bəşe,
Be ten bəşe, be fen bəşe!
Be tum bəşe, be qen bəşe!
Dəvuş bəşe, piçən bəşe!

Cıfdəş bıbo, seyfiş bəbe,
Tatə yonqo, lefiş bəbe,
Bə şəv- bə ruj kefiş bəbe.
Ənoş bəbe, sefiş bəbe,
Navda bışı, şefiş bəbe!
Pulış bıbo, cıfiş bəbe,
Cıfdəş bıbo, "Cip"iş bəbe.

Cıfdəş bıbo, boləş bəbe,
Nunış bəbe, poloş bəbe,
Tandəş hejo tojə olət,
Sədəş yolə koləş bəbe.
Bo qəp jəyo holış bəbe,
Penc-şəş ğələ molış bəbe,
Moyış bəbe, solış bəbe,
Rəsəyş bəbe, kolış bəbe,
Penco ğəzə çolış bəbe!

Cıfdəş bıbo, dustış bəbe,
Har vıredə dastış bəbe,
Ğoyməş bəbe, peştış bəbe,
Qəştış bəbe, ğəsdış bəbe.

Cıfdəş nıbo, aşış bəbe,
Çəşonədə astış bəbe,
Nez bə kəson dıro bəşen!
Jıqo məzın dustış bəbe?
Kırta umrış vəsiş bəbe!

Cıfdəş bıbo, çəşış bəbe,
Bo pəreyo kəşış bəbe,
Doysə barzə bəşış bəbe,
Sa vist kilo ləşış bəbe,
Molış bəbe, pəsiş bəbe,
Ki votdə ki vəsiş bəbe?

Cıfdış nıbo kələş bəbe,
Beməxə, mardə loş bəbe,
Bətoşen, pulə- toş bəbe!
Nə kəş bəbe, nə soş bəbe,
Nə somiyə, nə koş bəbe.
Nə piş bəbe, nə moş bəbe,
Penışomə sərxoş bəbe!

Zə, Nəriman, vəse, səkə,
De Rıza ve vot-voj məkə!
Əsas əv ni, sədəş bıbo,
Əsas əve, cıfdəş bıbo!
Cıfdəş bıbo, sədəş bəbe!
Harçi əçəy vədəş bəbe,
Luzış bəbe, qədəş bəbe,
Nənəş bəbe, dədəş bəbe!
Cıfdəş bıbo, harçış bəbe!
Cıfdəş bıbo, harçış bəbe!
Əsas əv ni, sədəş bıbo,
Əsas əve, cıfdəş bıbo!..

Xanəli Tolış

CİR DOEDƏNİN

Lap vıredə vote, Çinqiz,
Bə səvodi cır doedənin.
Çımı dil bə dode, Çinqiz,
Bə səvodi cır doedənin.

Mahand, mədə bəştə əzob,
Puli histe, diplom həzo.
Bıstən, bıjən bəmə ozo.
Bə səvodi cır doedənin.

Vəse, anə məvot joqo,
Səvod jəqo, səvod joqo.
Mərdiş əqəm bıvot joqo:
Bə səvodi cır doedənin.

De tarifi kardən dəvə,
Bəsəvodi doedən bə və.
Pekırnedən bə vəzifə,
Bə səvodi cır doedənin.

Əğlonımən şedən - handən,
Bo elmiro con oğandən.
Sə kardədən, beko mandən,
Bə səvodi cır doedənin.

Dı kərə diy nızəkəson,
Eqınyən bə puli xəzon.
Hukm doedən koprə pəson,
Bə səvodi cır doedənin.

BƏ NİĞİLİ VE MƏŞİ

Pasnəsuti pu məkə,
Pəməkə in otəşi,
Həmmə sırron o məkə,
Bə niğili ve məşi.

Dınyo qardə, bəti çi?
Penton hardə, bəti çi?
Millət mardə, bəti çi?
Bə niğili ve məşi.

Kion boçi pekışdən?
Çion boçi ekışdən?
Ruşnə - çoon okuşdən,
Bə niğili ve məşi.

Filonə ko boçi be?
Hardı - həşiş koçi be.
De çiçi şe hoci be?
Bə niğili ve məşi.

Millət hitə eşdəni,
Ve şe bəsa dəşdəni,
Fikir bıko ıstəni,
Bə niğili ve məşi?

Təsisçi :

Respublika Talış Mədəniyyət Mərkəzi
və
Novruzəli Məmmədov

Baş redaktor: Hilal Məmmədov

Məsul katib: Rafiq Cəlilov

Redaksiyanın ünvanına göndərilən əlyazmalar müəlliflərə qaytarılmır və mətnlərə rəy verilmir. Faktlara görə yalnız müəlliflər məsuliyyət daşıyırlar. Müəlliflərlə redaksiyanın mövgeyi uyğun gəlməyə bilər.

Qəzet Ədliyyə Nazirliyində qeydə alınmışdır. Qeydiyyat №: 959 Tiraj: 500 Tel.: +99450 559-40-63 +99470 909-85-90

E-mail: toloshi_sado@mail.ru
E-mail: hilalmamedov@yandex.ru
E-mail: rafiqcelilov@mail.ru